

В

О

Д

И

Ч

за постапување на
професионалните
структури при заштита
од семејно насилство

Издавачи:

Здружение на граѓани Акција Здруженска Скопје
Бул. Илинден бр. 39/1-2, Скопје
Тел/факс (02) 3 215 660; (02) 3 215 661

www.zdruzenska.org.mk

Здружение за еманципација, солидарност
и еднаквост на жените на РМ - ЕСЕ
ул. Максим Горки бр. 20-1-4, Скопје
Тел: (02) 3 298 295; 3 298 296

Факс: (02) 3 211 456

www.esem.org.mk

За издавачите:

Марија Савовска
Јасминка Фришчиќ

Автори:

Марија Савовска
Марија Гелевска
Сузана Велковска

Лектура:

д-р Симона Груевска - Маџоска

Графички дизајн

Кома лаб. Скопје

Скопје, 2008

Мислењата изразени во оваа публикација им припаѓаат на авторите и не ги одразуваат ставовите на UNIFEM, Обединетите Нации или на нивните придружни организации.

Оваа публикација беше овозможена со поддршка од Развојниот фонд за жени при Обединети Нации (UNIFEM).

СОДРЖИНА

НАМЕСТО ПРЕДГОВОР

1. ВОВЕД ВО СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО	7
1.1. Што е семејно насилство?	7
1.2. Уреденост на семејното насилство во меѓународните документи и негово регулирање во позитивното законодавство	8
1.3. Облици на семејно насилство	13
1.4. Теоретски концепти и митови за семејното насилство	14
1.5. Фактори	22
1.6. Карактеристики на жртвите и сторителите на насилство	27
1.7. Децата како секундарни жртви на семејното насилство	32
2. ЗАШТИТА НА ЖРТВАТА И УЛОГАТА НА ОДДЕЛНИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ СТРУКТУРИ ПРИ ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОТРЕБНАТА ЗАШТИТА	37
2.1 Систем за заштита	37
3. ОСТВАРУВАЊЕ НА СООДВЕТНА ЗАШТИТА НА ЖРТВИТЕ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО	41
3.1 Приод	41
3.2 Првична проценка	42
4. МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА НА ЖРТВИТЕ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО	47
4.1 Цел на мерките за заштита	47
4.2 Видови, содржина и начин на спроведување на мерките за заштита	48
5. ГРАЃАНСКОПРАВЕН СИСТЕМ - ПРИВРЕМЕНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА ОД СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО	53
5.1 Цел на привремените мерки за заштита	53
5.2 Видови, содржина и постапка за изрекување, извршување и следење на привремените мерки за заштита	54
5.3 Постапка за изрекување, извршување и следење на одделни привремени мерки за заштита	59
6. СТУДИИ НА СЛУЧАЈ	69
7. КОРИСТЕНИ ПРАВНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	73

КРАТЕНКИ

МТСП-Министерство за труд и социјална работа

МВР-Министерство за внатрешни работи

ЦСР-Центар за социјална работа

СВР-Сектор за внатрешни работи

ПС-Полициска станица

КП-Кривична пријава

ОСЛ-Овластено службено лице

ПМЗ-Привремена мерка за заштита

МЗ-Мерка за заштита

ОН-Обединети нации

НАМЕСТО ПРЕДГОВОР

Овој *Водич за постапување на професионалните структури при заштита од семејно насилство* е наменет за професионалците од формалниот и неформалниот систем за заштита од семејно насилство, со цел да обезбеди насоки за поадекватно спроведување на мерките за заштита од семејно насилство предвидени во граѓанското законодавство.

Водичот за постапување на професионалните структури при заштита од семејно насилство претставува прв обид на едно место да се најдат содржини кои ќе ги опфатат теоретските концепти, решенијата кои се однесуваат на заштитата од семејно насилство во македонското граѓанско законодавство, како и насоките за нивна практична примена.

Тој е конципиран на начин кој ќе овозможи поголемо разбирање за феноменот на семејното насилство и потребата од соодветен приод кон овие исклучително сензитивни случаи, како и зголемено информирање за целта, структурата, карактеристиките и улогата на одделните системи за заштита од семејно насилство во Република Македонија.

Воедно, тој вклучува содржини кои ги опфаќаат постапките и стандардите предложени од практичарите заради соодветно спроведување на мерките за заштита на жртвите од семејно насилство предвидени во граѓанското законодавство.

Водичот се темели на согледувањата и препораките на голем број практичари кои учествуваа во проектот *Воспоставување унифицирани и позитивни практики за справување со семејното насилство во РМ*, спроведен од Акција Здруженска и Здружението ЕСЕ, како дел од напорите во градењето на лесно достапен, ефикасен и квалитетен систем на заштита на жртвите од семејно насилство во Република Македонија.

Во 2005 година, следејќи го воведувањето на законските решенија за семејното насилство, овие две организации воспоставија формална соработка со МТСП, МВР и граѓански организации кои обезбедуваат директни услуги за жртвите од семејно насилство и започнаа процес на транспонирање на одредбите предвидени во Законот за семејство и Кривичниот законик во унифицирани постапки и координација на релевантните професионалци во случаите на семејно насилство.

Оваа иницијатива, прва од ваков вид, имаше цел да помогне во решавањето на три клучни недостатоци на системот за заштита од семејно насилство:

- ▶ Отсуство на подзаконски прописи за секое од надлежните министерства кои ќе обезбедат задолжителна и ефикасна примена на законските одредби;
- ▶ Недостаток на соработка и координација во постапувањето на надлежните институции неопходна за спречување на дополнителната виктимизација на жртвите

и олеснување на пристапот до навремена и соодветна заштита:

- ▶ Отсуство на стандардни услови и критериуми за обезбедување на услугите од страна на формалниот и неформалниот систем за заштита на жртвите.

Во периодот 2005-2007 година беа спроведени анализи со цел да се обезбеди информација за институционалниот одговор кон семејното насилство во однос на видот, обемот и начинот на обезбедување на мерките за заштита од една страна, како и во однос на обемот на предложените и изречените привременни мерки за заштита од семејно насилство, од друга.

Воедно, беа организирани серија средби на работни групи составени од назначени претставници од надлежните министерства, центрите за социјална работа, судовите и граѓански организации кои обезбедуваат услуги за жртвите од семејно насилство.

Овие работни средби беа можност да се обезбеди широк опфат на различни професионални групи во процес на дијалог во развивање на систем ориентиран кон потребите на жртвата, размена на позитивните и негативните практични искуства и различните видувања на проблемите во системот во зависност од мандатот и надлежностите, согледување на поединечната и заедничката одговорност за успешно функционирање на системот и активно учество на практичарите во обликувањето на процедурите по кои ќе постапуваат.

Наодите од спроведените анализи и дискусиите и препораките на професионалците задолжени за

постапување ја дадоа основата за изработка на нацрти на внатрешните процедури за постапување на МВР, МТСП и граѓански организации, кои обезбедуваат услуги, нацрт на процедурите за предлагање, изрекување, извршување и следење на привремените мерки за заштита, и предлозите за измена и дополнување на Законот за семејство. Голем дел од резултатите од овој процес послужија и како основа за утврдување на стратешките насоки и приоритетите при изработката на Национална стратегија за заштита од семејно насилство, усвоена во април 2008 година.

Се надеваме дека *Водичот за постапување на професионалните структури при заштита од семејно насилство* ќе го најде своето место во секојдневното работење на професионалците, а неговата практична примена ќе придонесе за соодветно, навремено и координирано постапување.

Имајќи ги предвид потребите од понатамошно континуирано унапредување на политиките, законодавството и практиката во оваа сфера, уверени сме дека истиот ќе биде дополнуван и унапредуван.

Во оваа прилика им изразуваме благодарност за придонесот на професионалците - практичари кои со своето искуство и отворен и посветен пристап помогнаа во процесот на унапредување на заштитата од семејно насилство во РМ.

Марија Савовска

претседател
Акција Здруженска

Јасминка Фришчиќ

извршен директор
Здружение за еманципација солидарност
и еднаквост на жените
на Република Македонија

1. ВОВЕД ВО СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО

1.1. ШТО Е СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО?

Семејното насилство претставува злоупотреба на моќта во односите засновани на нееднаквост во рамките на една семејна заедница и се определува како збир на однесувања со цел да се воспостави контрола врз другите преку примена на сила, застрашување и манипулирање.

Тоа не е нова појава и веројатно постои отсекогаш. Клиничките искуства и емпириските истражувања укажуваат дека семејството како темелна единица на општеството не е само поддржувачко опкружување кое овозможува емоционална, социјална и материјална поддршка на нејзините членови, туку може да биде и насилно опкружување во кое најбрутално се кршат темелните човекови права.

Со истражувањата се утврдени неколку неспорни факти:

» Поединецот може да биде изложен на насилство во семејството во текот на целиот свој живот, од детството до длабоката старост. Најчести жртви на семејното

насилство се жените, па потоа следат децата и старите лица;

- » Насилството во семејството вклучува широк опсег на загрозувачки однесувања кои еден член од семејството ги користи за да воспостави моќ и контрола врз друг член во семејството или за да задоволи некои свои потреби на сметка на другиот;
- » Последиците од изложеноста на насилство се многубројни и битно влијаат на менталното здравје на оние кои се изложени директно, но и на оние кои се набљудувачи на насилството. Најчести последици се: ниско самопочитување, напнатост, депресивност, агресивност, обиди за самоубиство, зависност, нестабилност во партнерските релации, како и намалено работно функционирање и др.;
- » Семејното насилство може да се објасни единствено преку интерактивно делување на поголем број фактори кои се групираат на три нивоа: индивидуални карактеристики, карактеристики на семејството и карактеристики на пошироката општествена заедница;

» Постои јасна поврзаност помеѓу појавата на насилство во семејството и присуството на насилство во општеството, вклучувајќи го и насилството прикажувано во медиумите;

» Постои меѓугенерациски пренос на насилство во семејството. Интензитетот на насилство доживеано во детството придонесува за развивањето и употребата на насилството во подоцнежните години.

Поради сево ова, семејното насилство не може да се смета за „приватен семеен проблем“, туку претставува сериозен проблем на општеството кој бара интервенција од заедницата и од професионалните служби.

1.2. УРЕДНОСТ НА СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ДОКУМЕНТИ И НЕГОВО РЕГУЛИРАЊЕ ВО ПОЗИТИВНОТО ЗАКОНОДАВСТВО

Меѓународни документи

Државите потписнички на меѓународните документи за заштита на човековите права имаат обврска да ги усогласат своите законодавства со овие документи, а со тоа да осигураат еднакви права за жените и мажите, затоа што правото на еднаквост претставува човеково право и основа за социјална правда. Оттука, секоја држава потписничка има обврска на жените и мажите да им осигура живот без дискриминација.

Во сферата на меѓународното регулирање за справување со семејното насилство, од огромно значење е усвојувањето на Конвенцијата за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените на Обединетите нации¹, која на сеопфатен начин ги елаборира клучните

¹ Конвенцијата е усвоена во 1979, а стапи на сила во 1981 година. Заклучно со 2 ноември 2006 година, оваа Конвенција ја ратифи-

прашања за елиминирање на дискриминацијата на жената и предвидува цели и мерки кои државите треба да ги преземат за нејзино надминување. Овој меѓународен документ претставува прв универзален инструмент кој предвидува преземање на сеопфатни мерки за промовирање на принципот на родова еднаквост во сите сфери на општественото живеење.

Но, кога станува збор за прашањето за насилство врз жените, за жал, Конвенцијата имплицитно не го регулира. Затоа, во 1992 година Комитетот ја усвои **Препораката 19 (Насилство врз жените)**, која експлицитно го регулира прашањето за дискриминација и насилство базирано на родот, вклучувајќи го и семејното насилство. Во неа е предвидена обврска државите да ги преземаат сите кувале 185 држави.

неопходни мерки за елиминирање на овој вид насилство, вклучувајќи соодветни законски решенија во казненото и граѓанското законодавство, превентивни (информирање на јавноста и едукативни кампањи) и мерки за заштита (обезбедување помош и поддршка на жртвите).

Задолжителноста во почитувањето на нивните одредби и оживотворувањето на стандардите предвидени со неа е олицетворено во механизмот за отчетност на државите, односно поднесувањето редовни извештаи до Комитетот за елиминирање на дискриминацијата на жената. Значењето на Конвенцијата го засилува Факултативниот протокол². Со него се овозможува поднесување и разгледување на тужби на поединци и групи на граѓани од страна на Комитетот, со цел заштита на нивните права во случаи на дискриминација и насилство.

Ваков вид заштита жените можат да побараат и во неколку други тела на ОН, односно во Комисијата за статусот на жените, Специјалниот известувач за насилство врз жените, Комитетот за човекови права, Комисијата за човекови права/подкомисии и Комитетот против тортура.

Друг документ, со не помало значење за третирањето на насилството врз жените, е **Декларацијата за елиминација на насилство на жените**³. И покрај својата необврзувачка природа, таа го демонстрира консензусот постигнат на меѓународно ниво, според кој насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство, претставува

кршење на женските човекови права и го оневозможува и го ограничува нивното уживање. Воедно, истата објаснува дека оваа појава е резултат на историската нееднаквост помеѓу мажите и жените, која резултира со доминација и дискриминација на жените од страна на мажите, но и го попречува унапредувањето на жената. Исто така, Декларацијата го истакнува значењето на конзистентната и напоредната борба против насилството врз жените во приватниот и во јавниот живот.

Пекингшката платформа за акција, Декларацијата на Генералното собрание од 2000 година, Програмата за работа (2002-2006) на Комисијата за статусот на жените, Декларацијата на оваа Комисија од 2005 година, како и воспоставената врска помеѓу Пекингшката платформа и **Милениумските развојни цели** - се документите (чекорите) преку кои Организацијата на ОН ја потврдуваат својата континуирана заложба за справување со овој вид насилство.

За значењето на овој проблем и за потребата од негово правилно разбирање и градење на стратегии за справување, доволно говори неговата пропишаност во повеќе меѓународни документи не само на глобално туку и на регионално ниво (Европската унија и Советот на Европа). Меѓу нив се вбројуваат: **Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи; Европската социјална повелба; Европската конвенција против тортура; Препораката 1450 (2000) на Советот на Европа, Препораката 1582 (2002) на Советот на Европа и Препораката (2002)5 на Советот на Европа.**

2 Факултативниот протокол стапи на сила 2000 година и, заклучно со 2 февруари 2007 година, го ратификувале 85 држави.

3 Декларацијата е усвоена во 1993 година, со Резолуција на Генералното собрание на ООН.

Семејното насилство во домашното законодавство

Р. Македонија како потписничка на меѓународните документи за заштита на човековите права направи конкретни измени во насока на усогласување и сензибилизирање на нејзиното законодавство.

Семејното насилство во домашното законодавство е дефинирано на следниот начин:

Закон за семејство на РМ, член 99

Под семејно насилство се смета однесување на член на семејството кој со примена на сила, закана и заплашување врши телесни повреди, емоционална или сексуална злоупотреба и материјално, сексуално или работно искористување на друг член на семејството.

Како семејно насилство се смета однесување сторено:

- » од едниот брачен другар врз другиот брачен другар, кои живеат или живееле во брачна или вонбрачна заедница или во кој било вид заедница како семејство или ако имаат заедничко дете;
- » меѓу браќа и сестри, полубраќа и полусестри;
- » над дете;
- » над постари членови на семејството;
- » над лица - членови на семејството чија деловна способност е делумно или целосно одземена.

Напомена: Во текот на 2007 е иницирана постапка за измена и дополнување на Законот за семејство. Една од предложените измени се однесува на усогласување на оваа дефиниција со дефиницијата од Кивичниот законик на РМ.

Кривичен законик на РМ, чл. 122 ст. 17

Под семејно насилство се подразбира малтретирање, грубо навредување, загрозување на сигурноста, телесно повредување, полово или друго психичко или физичко насилство со кое се предизвикува чувство на несигурност, загрозување или страв, спрема брачен другар, родителите или децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, како и спрема поранешен брачен другар или лица кои имаат заедничко дете или се наоѓаат во блиски лични односи.

Нормативното уредување на односите поврзани со семејното насилство во нашата земја е од понов датум - од 2004 година.

Карактеристика на постојните решенија, како во граѓанското така и во казненото законодавство, е нивната усогласеност со меѓународните стандарди и препораки за оваа сфера, кои налагаат воведување на сеопфатни законски решенија, односно инкриминирање на семејното насилство и воведување на привремени мерки за заштита⁴ на жртвите на истото. Притоа, се препорачува поврзување на овие две решенија (казненото и граѓанското), односно нивна комплементарност и неисключивост.

⁴ Препорака на Советот на Европа (2002)5

Кај нас семејното насилство е инкриминирано во рамките на постоечките кривични дела во казненото законодавство. Ова решение е усвоено и во низа други држави⁵, кои семејното насилство не го издвојуваат како посебно кривично дело. Целта на ваквото решение е насилството во семејството, поради неговата сериозност, да се третира како и останатите кривични дела. Оттука, нашето законодавство - со дефинирањето, пропишаните построги казни и гонењето по службена должност - оди чекор напред, имено, семејното насилство се издвојува како посебен вид криминал. Дотолку повеќе што кривичните дела за семејно насилство во Кривичниот законик не се дел од кривичните дела за заштита на бракот и семејството, како што е, на пример, во некои други земји⁶.

Позитивна карактеристика на нашите нормативни решенија е поврзувањето на двата система - граѓанскоправниот и казненоправниот - што е во согласност со меѓународните стандарди⁷, со други зборови, ин-

5 Борба против насилството врз жените, студија на постиганите мерки и активности преземени во земјите членки на Советот на Европа, Генерален директорат за човекови права, Оддел за родово рамноправност, 2006 год. Ерменија, Малта, Германија, Велика Британија, Чешка, Грција, Латвија.

6 Ибид. Полска, Литванија и Данска.

7 Покрај меѓународниот стандард за поврзување на казненото и граѓанското законодавство со кој е регулирано семејното насилство, потребна е нивна интеракција со останатите законски решенија, со кои е регулирана заштитата на децата и правата на имигрантите. За жал, вакво поврзување на законските решенија на семејното насилство и веќе споменатите области отсуствува во повеќето земји.

криминирањето не го исклучува користењето на привремените мерки за заштита, но и обратно.

Ваквиот пристап кон регулирањето на семејното насилствоналагацентралнотоместовограѓанскоправниот систем да им припадне на привремените мерки за заштита на жртвите на семејното насилство. Во нашата земја, според сегашните законски решенија, пропишани се цела низа привремени мерки како дел од решенијата содржани во Законот за семејство на Република Македонија.

Реформата во социјалната заштита започната во 2004 година, со развивање на принципот на плурализација, дава можности различни субјекти да се јават како даватели на услуги за граѓаните.

Во оваа смисла, како нови форми на вониституционална заштита, помеѓу другите, предвиден е Центар за лица - жртви на семејно насилство, кој може да биде основан како установа за социјална заштита или како организациски дел на соодветна установа. Центарот за лица - жртви на семејно насилство обезбедува дневно и привремено прифаќање и згрижување на овие лица, кое може да трае најмногу шест месеци (со можност за продолжување за уште шест месеци), давање советодавни услуги, услуги во врска со исхраната, дневен престој, згрижување, одржување на хигиена и културно-забавни активности.

Во системот на социјалната заштита се создаде основа различни субјекти да се јават како даватели на определени услуги од социјалната заштита. За прв пат е дадена можност граѓански организации од областа на

социјалната заштита да се регистрираат во регистар кој го води Министерството за труд и социјална политика, со цел одредени социјални услуги да им се делегираат со делумно финансирање од страна на Министерството. Од делокругот на работите од социјалната заштита, а кои се однесуваат на семејното насилство, на граѓанска организација може да и се довери извршување на социјална услуга за дневно и привремено прифаќање и згрижување на корисници на социјална заштита во дневен центар за жртви на семејно насилство. Во новиот текст на Законот за социјална заштита и социјална сигурност се предвидува граѓански организации да можат да ги спроведуваат мерките на заштита на жртвите на семејно насилство, согласно Законот за семејството.

Во 2007 година, заради операционализација на дел од законските решенија од Законот за семејство и унапредување на подзаконската регулатива, се донесе Правилник за начинот на спроведување и следење на изречените мерки за заштита на семејството и лицата жртви на семејно насилство преземени од центарот за социјална работа и за начинот на следење на привремените мерки изречени од судот.

Покрај овие измени и дополнувања, а со цел унифицирана и сеопфатна имплементација на Законот, како и заради хармонизирање со меѓународните стандарди на ова поле, Министерството за труд и социјална политика, во соработка со релевантни граѓански организации⁸, во 2007 год. подготви предлог за измени и дополнувања на Законот

⁸ Акција Здруженска и Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на Република Македонија-ЕСЕ

за семејство. Со предложените измени и дополнувања ќе се обезбеди усогласување на дефиницијата на семејното насилство со Кривичниот законик; можност на граѓанските организации да обезбедуваат мерки за заштита на жртвите на семејно насилство; должност за известување на сите кои преземаат дејствија на заштита од семејно насилство до надлежниот центар за социјална работа во рок од 72 часа. Воедно, со измените ќе ѝ се даде дополнителна можност на жртвата, освен посредно преку центарот за социјална работа, сама непосредно да поднесе предлог до судот за изрекување на привремена мерка за заштита.

Со изработката на **Национална стратегија за заштита од семејно насилство**, Владата на Република Македонија оди во насока на сериозно заокружување на декадата за борба против ова општествено зло.

Националната стратегија за заштита од семејно насилство претставува основен стратешки документ на Република Македонија, кој има за цел утврдување на стратешките насоки и приоритети за сузбивање и спречување на овој вид насилство, и утврдувањето на одговорните носители за нивно спроведување.

Стратегијата е изработена од страна на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образованието. Исто така, именуваната стратегија е изработена на иницијатива и со поддршка на Здружението ЕСЕ, како и со учество на сите останати значајни актери во

земјата, владини и невладини организации, меѓународни организации, клучни актери и партнери на Владата на Република Македонија. Со тоа, овозможен е широк

консензус за нејзините основни постулати, кој гарантира нејзино успешно имплементирање.

1.3. ОБЛИЦИ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

Вообичаено, насилството во семејството подразбира континуирана примена на физичка и психичка сила насочена од и кон членовите на семејството, а се манифестира преку телесно повредување, загрозување на односите на доверба, како и преку изразување на контрола и моќ над членовите на семејството, независно од тоа дали таквото однесување е предвидено како кривично дело и дали сторителот е пријавен на органите за прогон.

Насилството во семејството може да биде насочено само кон еден или кон повеќе негови членови. Тоа се манифестира низ повеќе видови: насилство врз жената, што е и најчест облик на насилство што се сретнува во практиката (најчесто како насилство во бракот); насилство кон други членови на заедничко домаќинство (најчесто насочено кон најстарите членови на домаќинството - родителите) и насилство врз децата.

Она што е специфично за семејното насилство е континуитетот на инцидентите кои вообичаено се случуваат според определен образец.

Притоа, тие не се ограничени само на физички напади, туку најчесто се комбинација од три основни форми на изразување и тоа:

Психолошко насилство манифестирано низ неколку конкретни однесувања и тоа: контрола, изолација, љубомора и предизвикување на емоционални страдања на жената, заплашување, заканување дека ќе ја повреди неа или блиски луѓе, спречување да работи надвор од домот, омаловажување или понижување пред другите, барање дозвола да побара здравствена заштита, инсистира да знае каде е и со кого цело време и сл.

Економското насилство како една од формите на психолошко насилство најчесто се манифестира преку скратување и/или одземање на финансиските средства, неплаќање на алиментација, како и преку сите други облици на одземање на средствата за живот.

Физичко насилство кое се манифестира преку употреба на физичка сила или, пак, закана дека истата ќе биде употребена врз жената од страна на нејзиниот брачен (сегашен или поранешен) сопруг или вонбрачен партнер или од друг полнолетен член од нејзиното домаќинство. Сите типови на физичкото насилство кои вклучуваат туркање, удирање шлаканици, кубење на коса, удирање, клоцање или напад со фрлање предмети, нанесување повреди со најразлични видови оружје, нанесување изгореници итн. кои можат да резултираат со помали или

посериозни повреди. Физичкото насилство може да оди и до обид за убиство или убиство.

Сексуално насилство кое се манифестира низ неколку конкретни однесувања: силување, несакан сексуален

однос, понижувачки сексуален однос, присила на гледање на порнографски филмови и подведување.

1.4. ТЕОРЕТСКИ КОНЦЕПТИ И МИТОВИ ЗА СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО

Објаснувањето на причината за семејното насилство е прашање на кое сè повеќе му се посветува внимание. Тоа резултира со појавување на повеќе теории, кои преку различни пристапи и со различни фактори ја објаснуваат оваа појава.

Овие теории се систематизираат, главно во два теоретски пристапи за објаснување на насилството во семејството, посебно во бракот: како **индивидуална** и како **општествена појава**.

1.4.1. СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО КАКО ИНДИВИДУАЛНА ПОЈАВА

Според овој пристап, насилството во бракот се третира како индивидуална појава и се објаснува со поединечни причини за нејзиното настанување. Во овој пристап поистакнати се:

- ▶ Психолошките теории
- ▶ Медицинската теорија

Во рамките на **психолошките теории** насилството во бракот, односно во семејството, се третира како

индивидуална појава која е резултат на дејствувањето на определени психолошки и психопатолошки особини на сторителот (насилникот) и на жртвата (жената). Како такви особини се истакнуваат: слабата контрола, неразвиеното его и фрустрациите во детството кај мажот (насилникот) и мазохизмот кај жената (жртвата).

Во поновите психолошки теории се истакнуваат теоријата на научена беспомошност и теоријата на преживување.

Теоријата на научена беспомошност го дава објаснувањето зошто жените стануваат жртви на насилство и како процесот на виктимизација ги спречува да излезат од насилничкиот однос. Објаснувањето е во изостанувањето на ефекти од нивното реагирање на насилството, кое предизвикува состојба на депресија и страв, односно состојба на немоќ, кое резултира со убедувањето дека жената не може да има контрола врз сопствениот живот. Оваа состојба е потенцирана и со фактот на социјализацијата на жената според модели на патријархалното уредување на односите во бракот и

семејството, чиј резултат е и верувањето на жените дека немаат контрола врз сопствениот живот.

Теоријата на преживување се јавува како резултат на критиката на теоријата на научена беспомошност. Суштината на оваа теорија е дека жените активно одговараат на насилството, бараат помош, односно ја изразуваат потребата од општествена поддршка и помош. Изостанувањето на општествената помош и поддршка ја прави жената пасивна во однос на прекинувањето на насилната врска. Ескалацијата на насилството ја тера жената да бара помош. Значи, не се работи за пасивен однос на жртвата на насилството, туку за отсуство на помош и поддршка.

Во тоа се состои и основната разлика на оваа со теоријата на научената беспомошност.

Медицинската теорија, која се занимава со поврзаноста и улогата на алкохолот во насилството во бракот. Помеѓу приврзаниците на оваа теорија се исполаризирани две основни гледишта: едното смета дека алкохолот е причина за насилството во бракот, додека пак другата група автори сметаат дека алкохолот влијае, односно придонесува за насилството во бракот, но не може да се смета за негова причина.

1.4.2 СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО КАКО ОПШТЕСТВЕНА

ПОЈАВА

Карактеристично за вториот пристап е дека насилството во бракот се третира како општествена појава, чии корени се наоѓаат во општествената структура, а се детерминирани од голем број фактори кои, во крајна линија, го определуваат односот на општеството кон жената.

Во рамките на овој пристап, насилството во бракот се третира како општествена појава мултифакторски детерминирана.

Позначајни теории во рамките на овој пристап се:

- ▶ **Економската теорија**
- ▶ **Социолошката теорија**
- ▶ **Феминистичката теорија.**

Според **економската теорија**, причините за насилството во бракот се врзуваат за лошите материјални услови: невработеноста, лошата материјална состојба, лошите станбени услови, голем број деца итн. Основна слабост на оваа теорија е што не е во состојба да го објасни насилството во услови на благосостојба, како и фактот дека не секогаш лошите материјални услови се поврзуваат со насилството во бракот.

Појдовна позиција на приврзаниците на **социолошката теорија** е дека семејството е општествена институција врз која, како впрочем и врз секоја друга институција, влијаат голем број општествени фактори. Во тие рамки, семејното насилство како општествена појава е резултат

на дејствувањето на бројни општествени фактори. Согласно со таквиот пристап, а во врска со објаснувањето на насилството во семејството, се сретнуваат четири концепти:

- а) **Општа системска теорија** - насилството во семејството се третира како производ на дејствувањето на голем број општествени фактори, меѓу кои се истакнуваат нормативната структура, цртите или особините на личноста, конфликтите и фрустрациите;
- б) **Теорија на ресурси** - семејството како и сите останати општествени системи се темели на закани со сила од страна на тој што ги контролира ресурсите (општествени, економски) и е во позиција да контролира и наредува, па дури и да користи сила. Во рамките на семејството, мажот е тој којшто ги контролира семејните ресурси, а тоа му дава можност во одредени ситуации тоа контролирање да го прави и преку користење на сила;
- в) **Теорија на субкултура** - појдовна позиција на оваа теорија е дека општествените норми и вредности упатуваат на насилство во семејството. Тоа значи дека насилството е одобрено, односно покриено со вредности кои се фаворизирани од определени делови од културата на некое општество;
- г) **Теорија на размена и социјална контрола** - оваа теорија претставува спој на две теории преку кои насилството во семејството се третира како размена на агресија, во чија основа лежи принципот на награди и трошоци. Тоа значи дека насилството се случува тогаш кога наградата (користа што се добива) од насилството за насилникот е поголема од загубата (трошоците).

Феминистичката теорија се засновува врз критиките на постојните теории. Појдовна позиција е дека семејното насилство е општествена појава, чие настанување и опстојување се објаснува со неколку основни категории: разлики помеѓу родот и полот, моќ, контрола, влијание и патријархат.

Имено, оваа теорија се темели на четири постулати: 1.мажите како резултат на доминантната положба имаат непречен пристап до ресурси, што пак жената ја става во инфериорна и подредена положба; 2.меѓупартнерското насилство може да се предвиди и е составен дел на животот на жената; 3.инфериорната позиција на жените во сите сегменти на општественото живеење; и 4.феминистичката перспектива е посветена на застапување на интересите на жените.

Презентираните теории, независно од појдовниот пристап, не се во состојба во целост да го објаснат насилството. Ниту една теорија поединечно не дава одговор на сите прашања што се поставуваат и го објаснуваат насилството во семејството во целина. Секоја од нив објаснува по еден или повеќе аспекти на појавата, но не и појавата во целина. Ова говори за комплексноста и сложеноста на семејното насилство, но и за потребата од негово истражување.

1.4.3. МИТОВИ ЗА НАСИЛСТВОТО ВРЗ ЖЕНАТА

Кога луѓето не располагаат со вистински факти за определена појава, настанува специфичен облик на уверување - мит. Тие овозможуваат прикладни, но поедноставени објаснувања на сложени социјални

појави кои кога се повторуваат доволно често, стануваат „општоприфатена мудрост“ и добиваат карактер на добро втемелени факти.

Семејното насилство, особено насилството врз жените, го следат бројни митови кои се темелат на уверувањето дека такви работи им се случуваат на другите.

Тешко е да се променат бидејќи, се чини, содржат зрнце вистина. Обезбедувањето на вистински информации за тоа што е, а што не е вистина е важен дел од јавното делување во борбата против семејното насилство.

Се издвојуваат неколку заеднички карактеристики за сите митови за кои се смета дека го помагаат нивното создавање и одржување:

- ▶ Намалување на значењето на проблемот, одрекување на општествената одговорност;
- ▶ Префрлање на одговорноста на самата жртва;
- ▶ Изноаѓање надворешни причини со кои се објаснува насилното однесување на мажите;
- ▶ Прифаќање на состојбите, неверување во можноста за промена.

Ова се најчести митови карактеристични за нашето културно опкружување:

Мит: Жртвата го предизвикува насилството. Жртвата „сама си го барала“ насилството.

Факт: Насилникот го предизвикува насилството. Насилникот е одговорен за своите постапки

Овој мит се темели на уверувањето дека нешто не е во ред со жената жртва на семејно насилство (пр. жената е неуредна, постојано приговара и сл.) и дека таа на некој начин го „заслужува“ насилството. Многумина сметаат дека мажот се однесува брутално само затоа што е „испровоциран“ од жената. Дел од овие уверувања може да се објаснат со познатиот социопсихолошки феномен според кој добри работи им се случуваат на добрите луѓе, а лоши работи им се случуваат на лошите луѓе.

Не е пресудно што жената прави, насилникот е тој кој одбира насилнички начин на однесување. Напротив, повеќето жени жртви на семејно насилство прават сè за да го спречат насилството на партнерот, а партнерот е тој кој може да запре со насилството.

Мит: Жртвата ужива во насилството. Во спротивно таа би го напуштила насилникот.

Факт: Никој не ужива кога е малтретиран.

Заедницата не ретко на жртвите гледа како на мазохистки, но доколку се увидат околностите во кои се одвива насилството може да се демантира оваа констатација. Имено, жените најчесто се малтретирани

кога сакаат да го напуштат насилникот и најчесто трпат насилство поради банални причини како што се: зготвила ручек кој не му се допаѓа на партнерот, подоцна пристигнала од работа итн. Интересно е што во вакви ситуации на жртвата се гледа како на мазохистка, додека на мажот не се гледа како на садист. Таа „етикета“ на мазохистка за крајна цел има да ја префрли одговорноста и вината врз жртвата и почива на претпоставката дека нешто не е во ред со жената. Оваа етикета го поддржува митот дека семејното насилство е изолиран проблем кој се случува само во врски со нарушени односи.

Мит:

Насилството во семејството и помеѓу партнерите е приватна работа.

Факт:

Семејното насилство е сериозен општествен проблем.

Семејното насилство е сериозен општествен проблем и последиците од него се одразуваат во различни сегменти од социјалниот живот како што се: зголемени здравствени трошоци, зголемени трошоци во службите на ЦСР и во правосудниот систем, отсуства од работа итн. Не смее да се заборават и негативните последици кои се одразуваат врз децата сведоци на насилството кај кои во текот на понатамошниот живот постои голема веројатност да го продолжат циклусот на семејно насилство.

Мит:

Ако жртвата го напушти насилникот, насилството ќе престане.

Факт:

Повеќето од жртвите се во поголема опасност откако ќе го напуштат насилникот.

Истражувањата покажуваат дека повеќе од половина од пријавените случаи на насилство врз жената ги извршиле партнери кои во моментот на малтретирањето не живееле заедно со жената. Овој податок укажува дека тогаш жените се поспремни да побараат помош од полицијата и од другите институции, но во исто време укажува дека насилството продолжува и по разводот или напуштањето на партнерот.

Мит:

Застапеноста на семејното насилство е претерано нагласена, тоа и не е така голем проблем.

Факт:

Без оглед на статистичките показатели, семејното насилство е сериозен општествен проблем.

Поради тоа што семејното насилство е скриено и се случува зад затворена врата, го отежнува неговото испитување при што невозможно е определувањето на интензитетот на истото. Но фактот дека насилството ретко се евидентира не смее да доведе до заклучок дека ретко се случува. Сите стручњаци кои работат со малтретирани жени се согласуваат дека насилството се случува многу почесто, отколку што изгледа.

Мит:

Алкохолот и злоупотребата на дрога се најчести причини за насилство.

Факт:

Генерално гледано, алкохолот и дрогата не се причини за насилничко однесување.

Факт е дека мажите кои пијат се трипати понасилни кон жените од оние кои не пијат, но тоа не е доказ дека алкохолот е причина за семејно насилство. Насилните личности се насилни независно дали се или не се под дејство на алкохол. Уште повеќе што повеќето од мажите кои пијат не се насилници. За жал, општеството прифатило вината за лошото однесување да ја префрли на алкохолот и дрогата. Ако маж кој прекумерно конзумира алкохол во исто време е и насилен, тогаш тој има два различни проблеми - проблем со алкохолот и проблем со насилството - и треба да се поттикне за решавање на двата проблема.

Мит:

Семејното насилство се случува само во општествените слоеви со пониско социјално, економско и образовно ниво.

Факт:

Семејното насилство се случува во сите слоеви.

Иако најголемиот број случаи на семејно насилство се евидентирани кај пониските слоеви, сепак тоа не значи дека насилството не се случува во сите општествени слоеви. Во повисоките слоеви има поинаков облик и поголема е „темната“ бројка. Имено, жените од средниот и повисоките слоеви имаат поголеми можности да побараат соодветна помош и најчесто поддршка добиваат од приватните психотерапевти, така што

многу често не се обраќаат во полиција или во Центрите за социјална работа.

Очигледно е дека кај овој мит погрешно се генерализираат некои факти, односно тоа што насилството е повеќе пријавувано во сиромашните слоеви доведува до заклучокот дека сиромашните семејства секогаш се насилни, но тоа едноставно не е вистина. Значајно е да се има предвид дека социоекономските стресови како што се губење на работата, повеќе предизвикуваат губење на идентитетот кај мажите отколку кај жените при што во такви околности и во средната и во високите класи доаѓа до пораст на насилството.

Мит:

Жените се исто толку насилни како и мажите.

Факт:

Мажите се значително почесто сторители на семејно насилство.

И кај овој мит важно е да се разјаснат некои нејаснотии, а во случајов тоа се насилството и агресијата. Имено, и жените и мажите се агресивни, но жените се помалку агресивни од мажите. Мажите значително повеќе знаат да манифестираат телесна агресија и значително повеќе знаат да предизвикаат тешки телесни повреди. Но, кога се работи за помалку агресивни облици на однесување, како што се вербални напади, удирање шлаканици на членови на семејството - нема значајни разлики меѓу мажите и жените.

Мажите користат поопасни облици на насилство кои имаат потешки последици поради нивната поголема физичка сила. Исто така, треба да се напомене дека

мажите и жените се разликуваат во мотивите поради кои користат насилство. Мажите најчесто го користат насилството за постигнување на она што го сакаат, а додека жените го користат насилството во самоодбрана, како и за прекинување на веќе постоечко насилство.

Мит:	Жртвите одбираат насилни партнери, дури и кога жената ќе го напушти насилникот, ќе најде нов партнер кој повторно ќе ја тепа.
Факт:	Иако дел од жените повторно наоѓаат насилен партнер, сепак тие не бараат насилен однос.

Кога еднаш ќе успеат да го прекинат насилниот однос, жените избегнуваат насилнички партнери. Дел од жените ќе успеат да најдат ненасилен партнер, дел од жените избегнуваат каков било партнерски однос, додека пак дел повторно ќе се најдат во насилнички однос. Најпознати е последниот тип жени, бидејќи тие го пријавуваат и повторно бараат помош. Сепак останува клучното прашање како тоа поголемиот број жени повторно се наоѓаат во насилничка врска. По сè изгледа тие жени бараат „силен“ партнер затоа што се премногу ранливи и погрешно ги толкуваат „силата“ и „грижата“ на нивните идни партнери и повторно завршуваат во врска исполнета со насилство.

Мит:	Физичкиот напад е изолиран настан и веројатноста од негово повторување е многу мала.
Факт:	Физичкото насилство е дел од сложениот образец на моќ и контрола во партнерските односи.

Некој ќе рече „Па и мажот еднаш може да изгуби трпение“ или „Под голем притисок е, сигурно нема да го повтори насилството“, сепак фактите не им одат во прилог на овие констатации. Спротивно на овој мит, податоците укажуваат дека доколку насилникот не побара стручна помош, најчесто насилството во партнерските односи се повторува.

Мит:	Насилството помеѓу партнерите најчесто се сведува на мало „поттурнување“.
Факт:	Насилството помеѓу партнерите вклучува разни форми на физичко загрозување.

Вистина е дека понекогаш насилството се сведува на поттурнување, но исто така вклучува и удари, претепување, загризување, изгореници предизвикани од цигара. Распонот на телесни повреди врз жената се движи од најлесни до смртоносни.

Мит:	Ако мажот ја тепа жената, мора да е душевно болен.
Факт:	Душевната болест не е предуслов за семејно насилство.

Вистина е дека некои од насилниците имаат душевни болести. Сепак, ниту сите душевно болни се насилници ниту

пак сите насилници се душевно болни. Повторно се работи за механизам кој дава „објаснување“ за насилството при што го ослободува насилникот од одговорноста за своето однесување.

Мит:	Мажот кој само се заканува дека ќе ја повреди својата жена, не е насилник.
Факт:	Заканата претставува специфичен облик на малтретирање.

Без сомнение заканата претставува облик на емоционално малтретирање и влијае на создавање односи кои се темелат на страв и послушност на жените.

Мит:	Мажите кои се насилници не можат да си помогнат.
Факт:	Мажите можат да го променат своето насилно поведење.

Насилното однесување претставува несоодветен начин на поднесување на стрес, страв и фрустрација. Мажите насилници може да воспостават контрола врз своето однесување, но за тоа им е потребна стручна помош. Доминира пристапот дека треба да се работи на зајакнување на жртвата и давање поддршка на жената за напуштање на насилниот однос, при што повторно целата одговорност се префрла на жената. Денес се промовира нов пристап кој се состои од програми наменети за промена на однесувањето на мажите насилници. Повторно се навраќаме на однос на моќ и немоќ. Во

многу семејства насилството престанува кога мажот ќе го воспостави изгубеното чувство на моќ, но важно е да го воспостави на мирен начин и да добие јасна порака дека на вистинскиот маж не му е потребно насилството за да покаже моќ.

Мит:	Брачните тепачки не се сериозна работа, тие се случуваат во секој брак.
Факт:	Брачните тепачки се сериозни и бараат сериозно внимание на општеството.

Овој мит укажува дека насилството врз жената е појава на која треба да се реагира. Проблемите во бракот може да се разрешат на различни начини. Доколку тепањето и насилството се начин за решавање на брачните проблеми, партнерите ќе се најдат во затворен круг во кој решавањето на проблемот станува уште поголем проблем. Еднаш започнатиот насилство ретко престанува без интервенција од надвор: интервенција од полицијата, центрите за социјална работа, како и од здравствените работници.

Мит:	На децата им е неопходен таткото иако тој е насилник. Жената за доброто на децата треба да остане со насилниот партнер.
Факт:	Растењето на децата во таква средина ги учи и тие да бидат насилни.

Ова е едно од типичните уверувања поради кои жените предолго остануваат во насилните врски и поради кои не ја добиваат неопходната поддршка од заедницата за

напуштање на насилната заедница. Неспорно е дека на децата им е потребен татко, но растењето во насилнички дом има низа штетни последици за емоционалниот и социјалниот развој на децата.

Мит: Насилството и љубовта не одат заедно.

Факт: Љубовта не го исклучува насилството.

Луѓето веруваат дека љубовта и насилството се две спротивни работи и не можат да постојат во исто време,

но реалноста е поинаква. Уште во детството дел од децата учат дека луѓето кои се сакаат воедно и се тепаат. Тоа се отсликува во детската реакција при тепачка помеѓу девојчињата и момчињата „кој се тепа, тој се сака“.

1.5. ФАКТОРИ

Општествените уверувања кои постојат за мажите и жените им олеснуваат на многу мажи слободно да ја изразуваат својата желба за контрола бидејќи општествените норми им праќаат порака дека контролата над жената и децата е прифатлива и оправдана.

Па така:

- ▶ На жените се гледа како на послаб пол, тие се зависни, страшливи и емотивни, додека на мажите се гледа како на психолошки силни, самоуверени, бестрашни и способни да ги контролираат и прикриваат емоциите. Овие стереотипи создаваат односи во кои мажот е насилен, агресивен и доминантен;
- ▶ Жените се сметаат за инфериорни, додека од мажите се очекува да бидат доминантни при што насилството

и контролата врз однесувањето се перцепира како „нормална работа“;

- ▶ Повеќето општествени системи го застапуваат верувањето дека мажите треба да доминираат над жените. Оваа доминантност на мажите им дава моќ на контрола врз жените, дури и кога тоа вклучува насилство. Ова може да предизвика уверување дека за насилството е виновна жената, или дека тоа и не е толку страшна работа, по сè;
- ▶ Иако жените се исто продуктивни колку и мажите сепак нивната работа е пониско рангирана. Поради тоа повеќето од жените имаат ниски примања и економски се зависни од мажите. Оваа позиција на економска зависност доведува до тоа и во случаите на

семејното насилство, кога жената ќе поднесе кривична пријава против својот партнер, во текот на постапката да го повлече обвинението или да се воздржи од покренување на обвинение, затоа што нема каде да оди или нема друг начин на егзистенција без својот партнер.

За тоа дека патријархалниот систем на вредности претставува претпоставен ризик за семејно насилство и во нашата земја, доволно говорат податоците од последното истражување на оваа појава.

Во социјалната психологија, вредноста се дефинира како диспозиција за определено однесување и цел кон чие остварување е насочено однесувањето.⁹ Тоа значи дека содржината на прифатените вредности се одразува и претставува ориентир за однесувањето на личноста.

Тргувајќи од тоа, истражувањето¹⁰ е насочено и кон вредностите со содржина која го дефинира патријархалното уредување на семејните односи, кои имаат влијание врз однесувањето на жената кога е во прашање манифестирање на нерамноправен однос или пак насилство врз неа.

Испитувањето на релацијата - прифаќање на вредностите што ја определуваат патријархалната матрица на уредување на односите во семејството од страна на жената, со нејзиното пријавување на психолошко насилство, дава можност за одредени констатации.

Категоријата патријархалност се смета како вредност од општ карактер,¹¹ а тоа значи дека е составена од повеќе посебни социјални вредности интегрирани во една. Во истражувањето се земени предвид осум вредности кои, секоја засебно, претставуваат дел од содржината на патријархалната матрица на уредување на односите во бракот и семејството.

Прифатеноста на патријархалните вредности, како што покажуваат истражувачките резултати, изненади со големината на интензитетот. Изненадувачки е високиот степен на прифатеност на норми со одредена содржина. Една од вредностите: „добрата сопруга го прифаќа мислењето на сопругот и тогаш кога не се согласува со него“, со прифатеност од 57.2%, може да се смета како групна норма на поведение. Меѓутоа, најголемо изненадување, едновременно и најпоразително, е сознанието дека секоја трета жена (28.3%) прифаќа, односно го одобрува насилството врз жените - во определени случаи.

Важно е мажот да ѝ покаже на својата сопруга кој е главен во семејството

Ова е една од традиционалните семејни вредности, според која мажот е позициониран на врвот во семејството (со прифатеност од 43.8%). Поконкретно, важно е мажот да ѝ покаже на жената кој е главен во семејството. Прифаќањето на оваа вредност за жената автоматски значи и прифаќање на инфериорна положба во семејството, односно патријархален модел

9 N. Rot, Социјална психологија

10 Студија „Живот во сенка“, 2007 - ECE

11 Kaj Rot

на уредување на семејните односи, каде што доминира мажот.

Оваа вредност покажува правопрпорционален однос со возраста на жените. Значи, најмалку оваа вредност е прифатлива за најмладите, а најмногу за највозрасните. Ваквата дисперзија на одговорите е во рамките на очекувањата. Меѓутоа, треба да се истакне дека најмалку е прифатлива за возрасната категорија од 36 до 40 години (37,6%), а тоа е многу висок процент на прифатливост и сè уште значи толеранција и прифаќање на патријархалните вредности.

Образованието на жените има големо влијание за прифаќање на оваа вредност, бидејќи покажува правопрпорционален однос меѓу образованието на жената и прифатливоста. Неписмените испитанички во 81,0% од случаите ја прифаќаат, а од испитаничките со високо образование нивото на прифатливост е 15,6%.

Националната припадност на жените исто така има определено влијание за прифаќањето на вредноста. Таа е најприфатлива за припадничките на турската етничка заедница (50,3%) и на албанската етничка заедница (52,3%), а најмалку е прифатлива за Ромките (32%), Македонките (38,5%) и Србинките (39,1%).

Во иста насока се и одговорите за прифатливоста на оваа вредност во однос на религиозната припадност на испитаничките. Таа е помалку прифатлива за припадничките на православната религија (38,8%), споредено со припадничките на муслиманската религија (56,0%).

Добрата сопруга го почитува мислењето на својот сопруг, дури и кога не се согласува со него

Оваа вредност е најприфатлива за жените од нашата држава, споредена со сите останати вредности. Неа ја прифаќаат повеќе од половината од анкетираниите жени - 57.7%.

Во однос на карактеристиките на жените што ја прифаќаат оваа вредност, може да се констатира постоење на правопрпорционален однос со возраста на испитаничките. Како расте возраста на испитаничките, така се зголемува и прифатливоста на оваа вредност.

Образованието покажува обратнопрпорционален однос со нејзината прифатеност. Најголем процент (85,7%) од неписмените испитанички ја прифаќаат оваа вредност, а оние со високо образование најмалку или, изразено во проценти, 33,9% изразуваат согласност со неа.

Во однос на етничката припадност на испитаничките, најприфатлива е за жените - Турчинки (81,5%) и испитаничките Ромки (68,9%). Најмалку е прифатлива за Србинките (47,8%), а некаде на ниво на средна вредност прифатлива е за Македонките (56,4%) и Албанките (54,7%). Но, речиси за сите етнички групи, прифатливоста на оваа вредност е над 50%.

Жените што припаѓаат на исламската вероисповед (59,1%) - споредено со жените со православна вероисповед (56,3%), се сложуваат да го прифатат мислењето на мажот и тогаш кога не се согласуваат со него.

Должност на жената е да води љубов со својот сопруг дури и кога не сака

Оваа вредност ги регулира односите меѓу партнерите во сексуалната сфера. И кај неа доаѓа до израз доминантната позиција на мажот и подредената положба на жената. Подреденоста на жената во сексуалната сфера помалку е прифатлива за помладите, а повеќе за постарите испитанички. И тука може да се констатира правопрпорционален однос.

Образованието на испитаничките е во определена корелација со оваа вредност. Жените со најниско образование, односно без образование, почесто ја прифаќаат таа вредност (неписмени 42,9% и без образование 51,5%). Како расте образовното ниво на испитаничките, така се намалува нивото на прифаќање на подредената положба во сексуалната сфера (високо образование 12,4%).

Согласувањето да води љубов со сопругот без оглед на нејзините потреби и желби најмногу е прифатливо за Турчинките (48,1%), Ромките (42%) и Албанките (35,8%), а најмалку е прифатливо за Македонките (25,6%).

Во иста насока одат и одговорите за прифатливоста на оваа вредност со припадноста на определена религија. Оваа вредност е поприфатлива за припадничките на исламската религија (40,7%) споредено со припадноста на христијанската религија (25,7%).

Дали мажот има добра причина да ја удри жената?

Еден од најразочарувачките истражувачки резултати, но и најизненадувачки, беше согласноста на (28.3%) жените дури и да го оправдаат физичкото насилство од страна на мажот. Како причини коишто го оправдуваат таквото однесување на мажот најчесто беа наведени:

- Незадоволен од завршените домашни работи

Оправдувањето на физичкото казнување на жената поради незадоволство на мажот од завршувањето на домашните работи (2,7%) е поприфатливо за испитаничките на возраст од 46 до 60 години; тие со пониско ниво на образование, односно од неписмените до незавршено основно училиште (неписмени 9,5%, без образование 12,1%, незавршено основно 8%, вишо 2,2%, високо 1,6%); за Турчинките и Ромките (Турчинките 18,5%, Ромките 7,8%, наспроти нив Албанките 3,9% и Македонките 1,5%); за припадничките на исламската религија 1,5%, на христијанската религија 1,6%.

- Таа не го послушала

Кога жената нема да го послуша мажот, за дел од испитаничките (5,9%) тоа е доволна причина таа да биде физички казнета. Образованието на испитаничките не покажуванekoја правилна корелација со прифатливоста на оваа вредност. Може да се констатира дека најприфатлива оваа вредност е за најмладата возрасна категорија на жени до 20 години (12,6%), а најнеприфатлива е за возрасната категорија од 56 до 60 години - 3,8%. Додека, пак, со нивото на образование на испитаничките покажува обратно пропорционален однос. Колку е пониско нивото

на образование, толку е поголема прифатливоста или согласноста дека жената треба физички да биде казнета ако не го послуша мажот. Тоа е прифатливо за 28,6% од жените кои се неписмени и 0,5% од жените со високо образование. Најголема прифатливост на овој модел на однесување, како регулатор на односите во семејството, покажуваат жените припаднички на ромската етничка заедница 22,2%, потоа Турчинките - 14,8% и Албанките кои се со речиси иста застапеност - 14,0%. За припадничките на македонската етничка заедница, тоа е најмалку прифатливо со 1,7%. Во иста насока е застапеноста на оваа вредност кога се гледа преку религиозната припадност на испитаничките. Имено, припадничките на исламската вероисповед таквото однесување го оправдуваат на ниво од 15,2%, додека, пак, испитаничките - христијанки на ниво на 1,9%.

- Сомневање во неверство на жената

Сомневањето во неверството на жената како причина таа да биде физички казнета е прифатливо на ниво од 9,2%. Притоа, поприфатливо е за испитаничките со пониско образование (без образование - писмени 15,2%; со високо образование 2,2%), за Албанките, Турчинките и Македонките (за Албанките 7,2%, Турчинките 7,4% и Македонките 1,4%), за припадничките на муслиманската религија (припаднички на муслиманска религија 6,1%, а припаднички на православна религија 1,7%).

- Жената била неверна

Кога мажот има доказ дека жената му била неверна, 13,4% од жените изразуваат согласност дека тоа е добра причина жената да биде физички казнета. За испитаничките со пониско ниво на образование овој модел на однесување е поприфатлив (без образование 27,3%, незавршено основно образование 21,4%, високо образование 7,5%). Оваа вредност е најприфатлива за Ромките (31,1%) и Албанките (29,0%). Нешто помалку е поприфатлива за Турчинките (18,5%), а најмалку е прифатлива за Македонките (7,0%). Испитувањето покажува и релација помеѓу припадноста на определена религиозна група и прифатливоста на оваа вредност. Така, за припадничките на муслиманската вероисповед ваквото однесување е прифатливо во 28,2% од случаите, а за припадничките на христијанската вероисповед само 7,4%.

Неприфатливост на физичкото казнување на жената

Неприфатливоста на ниедна ситуација, околност која може да оправда физичко казнување врз жената беше изразена од секоја четврта жена (25,2%). Притоа, како факт кој на определен начин го детерминира таквиот став се јавува образованието: колку е повисоко, толку е повеќе во корелација со овој став. Националната припадност, особено припадноста на македонската етничка заедница (86,9%), за разлика од другите етнички заедници (Ромки 41,1%, Албанки 50,5% и Турчинки 59,3%).

Во иста насока на прифатливост влијае и религиозната припадност. За припадничките на христијанската вероисповед, неприфатливоста на физичкото казнување изнесува 85,9%, а кај припадничките на муслиманската вероисповед тој процент е 50,7%.

Сумарно, може да се констатира дека постои високо ниво на прифатеност на вредностите кои го зголемуваат

ризикот за семејно насилство. Врз прифатливоста на овие вредности беше констатирано влијанието на возраста, образованието, националната припадност, верската припадност, членувањето во политички и невладини организации.

1.6 КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЖРТВИТЕ И СТОРИТЕЛИТЕ НА НАСИЛСТВО

За соодветен одговор на семејното насилство, професионалните структури треба да ја имаат предвид специфичната состојба во која се наоѓаат жртвите, а која е последица од насилството кое го преживуваат во континуитет.

Исто така, треба да го имаат предвид фактот дека постојат различни типови насилници од кои секој има воспоставено шема на однесување.

Жртвите и сторителите споделуваат многу заеднички обележја - од ниско самопочитување до низа ирационални уверувања. Нагласувањето на сличностите нема за цел да се намали одговорноста на сторителите на семејно насилство, туку има за цел општественото делување да го насочи не само кон жртвата туку и кон насилниците, кон нивно поттикнување да ја преземат одговорноста за своето однесување и да усвојат ненасилни начини на изразување на емоциите и покажување на сопствената моќ.

1.6.1 КАРАКТЕРИСТИКИ НА ЖЕНИТЕ ЖРТВИ НА НАСИЛСТВО:

- ▶ Ниско самопочитување со потценување на сопствените способности да преземат нешто;
- ▶ Веруваат во сите митови за насилните односи;
- ▶ Имаат традиционални ставови за родовите улоги во семејството;
- ▶ Веруваат дека можат да го спречат бесот на насилникот, ја прифаќаат одговорноста за неговите постапки;
- ▶ Покажуваат сериозни стресни реакции и психосоматски тешкотии;
- ▶ Го користат сексот како начин за воспоставување блискост;
- ▶ Веруваат дека никој не може да им помогне во решавањето на тешката ситуација;
- ▶ Долготрајно поднесуваат настрадање, фрустрираност, пасивно го прифаќаат однесувањето на насилникот со насочување на лутината кон себе;

- ▶ Имаат неограничена трпеливост во очекување на „волшебна комбинација“ за решавање на брачните проблеми и насилство;
- ▶ Постепено влегуваат во социјална изолација, вклучувајќи загуба на контактот со семејството и пријателите;
- ▶ Безуспешни се во уверувањето на партнерот за својата лојалност и немоќни се пред обвинувањата дека се однесуваат „заводливо“;
- ▶ Постепено го губат чувството за сопствените граници, неспособни се за процена на заканата, прифаќаат вина;
- ▶ Веруваат дека привременото прифаќање на насилството води до долготрајно решавање на проблемот;
- ▶ Имаат предходна историја на малтретирање во семејството, како очевидци или како директни жртви;
- ▶ Учествуваат во воспоставување на хиерархија при определувањето кое е прифатливо ниво на насилство и за какви „пропусти“;
- ▶ Често размислуваат за самоубиство, имаат историја на обиди за самоубиство, чести желби партнерот да е мртов, изложеност на убиство во самоодбрана;
- ▶ Прифаќаат децата да се заложници на односите, имаат чувство на немоќ да ги заштитат децата.

Различните ставови на жените кон насилството во семејството се препознаваат според изборот на однесување:

- ▶ **Негирање на проблемот** - сметаат дека не постои проблем, па оттаму и не треба да се бара решение. Жените кои го одбираат овој приод често развиваат

несоодветни здравствени однесувања како што е прекумерно земање лекови (особено седативи), прекумерно пиење алкохол, пушење, претерано или недоволно земање храна.

- ▶ **Преобликување на проблемот** - вклучува очекувања дека ќе биде подобро, бидејќи постои љубов, заеднички живот, деца и сл.
- ▶ **Самообвинување и барање оправдувања** - еден дел од жените кои секојдневно трпат насилство, подготвени се да го оправдаат насилството на партнерот со изјави од типот: можеби самата предизвикувам неволји, тој има таков табиет, прекрасен е кога не пие, само да му покажам колку го сакам ќе престане да ме тепа.
- ▶ **Самоконтрола и контрола на другите** - со цел да се приспособи на постоечката состојба, жените често заземаат став дека насилникот е предизвикан, па затоа внимателно одбираат постапки и зборови во комуникацијата. Често тоа се однесува и на децата кои треба да се тивки додека таткото спие и сл.
- ▶ **Барање на социјална потпора** - некои жени бараат поддршка во кризни ситуации и тоа повеќе од роднини и пријатели, отколку од професионалните служби, како што се центрите за социјална работа или здравствените институции.
- ▶ **Активно решавање на проблемот** - некои жени во својата приспособеност на секојдневната состојба на насилство, наоѓаат и имаат скриено решение кое ќе им помогне во кризната ситуација. Најчесто, тоа е план каде и како да се оди ако ситуацијата стане опасна, ако насилникот ја загуби контролата или дотогашните однесувања не дадат резултат.

Жените кои се изложени на насилство во семејството, развиваат различни механизми на одбрана и секојдневно преживување. Тие претставуваат нивен начин на решавање на проблемот. **Механизмите на преживување вклучуваат:**

- ▶ **Развивање на определена симпатија кон насилникот**, негово заштитување или оправдување на неговото однесување. На луѓето од надвор, тешко им е да го разберат ваквото однесување и причините поради кои жените не дозволуваат на другите да го пикаат носот во туѓи лични работи;
- ▶ **Развивање на крајна пасивност**, при што на секое барање на насилникот се одговара веднаш, без протест. Ова ги вклучува и опоменувањата на децата да не го предизвикуваат (тишина додека тато спие) или нивно повикнување да го слушаат, бидејќи така е обезбедена нивната сигурност;
- ▶ **Функционирање како автомат**, без самостојност во доживувањата, размислувањата или активностите. Жената себеси се доживува како средиште околу кое се задоволуваат барањата и потребите на насилникот;
- ▶ **Малтретирање на децата**, како израз на личната немоќ да се спротивстават на насилникот кој најчесто е посилен. На децата е можно да се истури наталожениот бес;
- ▶ **Користење на секундарна добивка**, добивање со дополнителни отстапки во други подрачја на семејниот живот, на пр. емпатија од поширокото семејство, изговори, каење и подароци од насилникот по малтретирањето и сл.

1.6.2 КАРАКТЕРИСТИКИ НА СТОРИТЕЛИТЕ

НА НАСИЛСТВО:

- » Веруваат во сите митови за насилни односи;
- » Уверени се во и ги застапуваат традиционални ставови за машката супериорност, стереотипен поглед на машката улога во семејството;
- » Ги обвинуваат другите за сопственото однесување;
- » Манифестираат сериозни стресни реакции, за соочување со стресот користат алкохол и насилство;
- » Често го користат сексуланиот однос како акт на насилство;
- » Сметаат дека заради насилството не треба да трпат никакви негативни последици;
- » Манифестираат слаба контрола на импулсите, низок праг на фрустрации, експлозивни се и непредвидливи, лесно „влегуваат“ во бес, постојано ја изразуваат, но и прикриваат лутината;
- » Не се способни за одложување на задоволството, поради што се силно ориентирани на „сега“;
- » Го опишува контактот со партнерот како најблизок од кога и да е, останува во контакт со своето семејство;
- » Нагласено се љубоморни, контролирачки, често обвинуваат за неверство, искажуваат нагласен страв од отфрлање или „неверство“;
- » Ги рушат личните граници на партнерката, отфрлаат одговорност за брачните, семејните или работните неуспеси или своето насилно однесување, немаат чувство на вина;
- » Веруваат дека заканувачкото однесување го чува семејното јадро и дека тоа го прават за доброто на семејството;

- » Имаат претходна историја на насилство во семејството, како деца сведоци на насилството на татковците или и самите биле жртви;
- » Учествуваат во воспоставувањето на хиерархијата на насилството;
- » Воспоставуваат контрола над партнерката со закани дека ќе се самоубие кога таа се обидува да го напушти;
- » Често ги користат децата како заложници и начин на контрола во врската.

Типови на насилници

Наспроти уверувањето дека сите насилници се исти, бидејќи сите барем понекогаш физички ја малтретираат партнерката, важно е да се знае дека постојат различни типови на насилници. Се работи за сосема различни личности и различна мотивација. Како што постојат разлики меѓу луѓето, така постојат разлики и меѓу лицата кои се насилни кон своите партнерки. Тие се видливи во самото насилно однесување, кое е, на пример, полесно или потешко, почесто или поретко, ладнокрвно со цел да се владее со жртвата или направено во афект.

Токму таквото, за одредено лице специфично изразување на насилство, секогаш е одраз на одредена, специфична психолошка позадина на насилникот. Направени се повеќе истражувања со намера да се утврдат типовите на насилници и повеќето авторитети во оваа област се сложуваат дека врз основа на три дескриптивни димензии се разликуваат три основни типови на насилници:

ПАСИВНО - ЗАВИСНИ, ПРЕКОНТРОЛИРАНИ (според тежината и фреквенцијата на насилството) 50%:

- ▶ Најмалку или спорадично вршат тешко физичко насилство;
- ▶ Тие немаат дијагностицирано ментално или пореметување на личноста;
- ▶ Злоупотребуваат алкохол - исто како и ненасилниците;
- ▶ Покажуваат нагласена сервилност при третманот;
- ▶ Честото потиснување на лутината, преголемата контрола на негативните емоции кај нив доведуваат до експлодирање при доживување на стрес;
- ▶ Имаат карактеристика на прекумерно контролирани поединци, спротивно на стереотипната слика за насилник.

ЦИКЛИЧНИ (според универзалноста на насилството - насилни само дома или и кон надвор) 25%:

- ▶ Имаат гранична организација на личноста: слабо формиран идентитет, страв од напуштање кој ја условува лутината (последича на рана травма од родителско малтретирање и отфрлање, незадоволен татко и амбивалентна мајка) неспособност за формирање на стабилна, доверлива приврзаност со интимната партнерка;
- ▶ Емоционално се превртливи - „др. Џекил и мр. Хајд“;
- ▶ Циклично го менуваат насилството со период на меден месец;
- ▶ Имаат изразена неиздржлива внатрешна напнатост (независна од надворешни дразби) која автоматско ја пренасочуваат кон надвор, кон најблискиот - партнерката;

- ▶ Тие се надворешно - угледни граѓани со вообичаен социјален живот;
- ▶ Ја активираат мрачната страна на личноста при формирање на интимна врска, се јавува загрозеност, страв од отфрлање;
- ▶ Психолошки се зависни од партнерката - љубомора и контрола, како начини за осигурување;
- ▶ Стравот го прикриваат со лутина - трајна напнатост која циклично се празни;
- ▶ Имаат мирни периоди по секое празнење, до следното насобирање на напнатост;
- ▶ Од нивното социјалното учење зависи каков облик на насилство ќе вршат (од емоционално до тешко претепување);
- ▶ Програмирани се за насилници во партнерски врски;
- ▶ Изливи на насилство кон надвор - во функција на контрола на партнерката од надворешни влијанија;
- ▶ Лица со најмногу психолошки пречки, депресивни и анксиозни симптоми;
- ▶ Изразуваат силна приврзаност кон жртвата, се обвинуваат себеси за експлозиите.
- ▶ ТРАВМАТСКО ВРЗУВАЊЕ - последица на цикличното малтретирање во кое се сменуваат позитивното поткрепување и траматизацијата.
- ▶ Шармантни, манипулативни, со закани и насилство ги постигнуваат своите цели;
- ▶ Основа на нивното пореметување е агресивен нарцизам, себе си се доживуваат повредни од другите, другите се средства до целта;
- ▶ Имаат дијагностицирано пореметување на личноста, често злоупотребуваат алкохол и доаѓаат во судир со законот;
- ▶ Често извршуваат тешки облици на насилство;
- ▶ Манифестираат емоционален дефицит и хронично антисоцијално однесување;
- ▶ Имаат специфично физиолошко реагирање: намалување на пулсот за време на извршување на насилството;
- ▶ За нив е карактеристично тоа што се отпорни и вршат рецидив.

ПСИХОПАТСКИ (Според психопатологијата на насилникот - присуство на пореметување на личноста) **25%:**

- ▶ Анτισоцијални, психопатски личности, насилни и надвор од дома;

1.7. ДЕЦАТА КАКО СЕКУНДАРНИ ЖРТВИ НА СЕМЕЈНОТО НАСИЛСТВО

Децата кои растат во семејства во кои се случува семејно насилство, секогаш се жртви, без оглед дали биле директно изложени на насилство или биле сведоци на континуирано насилничко однесување. Изложеноста на насилството кое се одвива помеѓу родителите директно влијае на развојот на детето и се рефлектира преку низа непосредни и долгорочни последици и тешкотии во животното приспособување на детето. Најчести непосредни последици се анксиозноста и депресивноста, тешкотии во текот на школувањето, агресивност, кражби, злоупотреба на дроги, ниско самопочитување. Кај овие деца, значително почесто се присутни психосоматски и соматски тешкотии: главоболки, мокрење в кревет, различни инфекции и сл., кои неретко доведуваат до хоспитализација.

Ефектите од изложеноста на насилство се менуваат во зависност од возраста на детето.

Кога детето е сведок на малтретирање на мајката, тоа има намалено чувство за сопствената вредност, анксиозно е и уплашено, а светот го доживува како несигурно и непријателско место.

Во зависност од возраста и степенот на развој, со таквата ситуација, детето ќе се соочува на различни начини¹²:

► **Дете на претшколска возраст**, не умее детално да го вербализира насилството на кое било сведок, поради што треба да се внимава на други знаци:

- » телесни симптоми (болки во стомакот, главоболки);
- » нагласена вознемиреност во ситуации на разделување од мајката;
- » мокрење в кревет, несоодветно за возраста;
- » нарушување на спиењето (несоница, зголемен страв од темница, отпор да се оди на спиење);
- » забавен телесен развој;
- » повлеченост;
- » недостаток на доверба во возрасните;
- » страв од определена личност или определен пол;
- » автодеструктивно однесување и агресивност;
- » во интеракциите доминира темата на моќ и контрола;
- » претерана услужливост и желба да се угодува;
- » страв и одбивање на добронамерен допир;

► **Детето на школска возраст**, во зависност од степенот и зачестеноста на насилството на кое било сведок, како и во зависност од неговата позиција во семејството, може да покажува:

- » постојани жалби за телесни болки;
- » однесувања за кои бара одобрување;
- » повлеченост, пасивност, потполна послушност;
- » ниска толеранција на фрустрации или бесконечна трпеливост;
- » пречесто делува како „мајкин мал помошник“ или „помошник на наставникот“;
- » испади на бес;
- » зачестени судири со браќата/сестрите или врсниците во училиште;
- » агресивно малтретирање на други деца;

¹² Mullender i Morley, 1994

Децата кои се изложени на насилство можат да покажуваат крајно спротивни однесувања. Некои од нив може да имаат одлични постигнувања на училиште, перфекционистички стандарди (развиени како последица на стравот од неуспех), претерана одговорност („стар-мали“ деца) - овие карактеристики најчесто се забележуваат кај најстарото дете во семејството. Од друга страна, во исти околности, некои деца може да покажуваат сосема спротивни однесувања, како периоди на нарушена концентрација и слаб успех на училиште, невештост, наклонетост кон незгоди и повреди, покажуваат страв од одење на училиште и развиваат слика за себе како неуспешни ученици.

► **Во адолесценцијата**, најчести последици, како и знаци на изложеност на насилство помеѓу родителите се:

- » бегство во дрога или алкохол;
- » бегане од дома (или поминување многу малку време во домот);
- » суицидални мисли или обиди;
- » хомицидални мисли или обиди;
- » криминални дела, кражби или продавање дрога;
- » песимизам во поглед на задоволување на базичните потреби за сигурност, љубов и припаѓање;
- » ниско самопочитување;
- » тешкотии во релациите со врсниците;
- » намалено сочувствување со жртви;
- » тешкотии во когнитивното и училишното функционирање;
- » бегство во рана бременост;

Доживувањето на насилство во детството, често придонесува кон насилничко однесување во подоцнежниот период. Децата кои биле сведоци на насилство помеѓу родителите кога ќе пораснат почесто се насилни кон своите партнери или кон сопствените деца. Освен тоа, изложеноста на насилство во семејството има големо влијание на развојот на родовиот идентитет, при што, момчињата лесно се идентификуваат со улогата на насилник, а девојчињата со улогата на жртви.

Изложеноста на насилство врз мајката влијае и на развивање на различни уверувања кои придонесуваат кон пренесување на насилството од генерација на генерација. Утврдено е дека детето кое е сведок на малтретирање врз мајката или друга значајна женска личност (баба, тетка, маќеа) најверојатно ќе смета дека:

- » прифатливо е мажите да ги удираат жените;
- » насилството е делотворен начин за решавање на проблемите;
- » во ред е да се удри некој ако си лут или вознемирен;
- » нерамноправноста во односите е нормална - машките се јаки и имаат моќ и контрола над жените кои се слаби;
- » негативните последици од насилството се мали или не постојат;
- » тоа (детето) е одговорно за малтретирањето и треба да се чувствува виновно;
- » тоа е одговорно да го сопре малтретирањето со тоа што ќе ја „заштити“ мајката или ќе се „спротивстави“ на таткото.

Како да се прекине меѓугенерациското пренесување на насилството?

Во целост гледано, податоците упатуваат на заклучок дека децата кои растат во насилно семејно опкружување и самите стануваат насилни како возрасни. Виктимизацијата во детството го зголемува ризикот од малтретирање на сопствените деца, но исто така истражувањата покажале и дека патот помеѓу овие две точки не е ниту рамен, ниту неизбежен. Околностите кои можат да придонесат кон прекинување или продолжување на меѓугенерацискиот синџир на малтретирање, најнапред се однесуваат на социјалната поддршка која личноста, малтретирана во детството, ќе ја добива кога ќе стане возрасна во своето потесно и пошироко опкружување. Ова се однесува на поддржувачки брачен партнер, економска сигурност во семејството, припадност кон верските заедници, помалку стресни доживувања во животот, како и користење на советување или психотерапија.

Многу е важно како се реагира кога ќе се открие дека детето е изложено на насилство врз мајката и што се презема за да му се обезбеди искуство на емоционално поддржувачки релации. Всушност, неопходно е менување на пошироките општествени норми кои придонесуваат кон продолжување или прекинување на насилството во семејството. Оттаму, промените во законската регулатива, со кои јасно се истакнува забраната за насилничко однесување во семејството и општествената непожелност на насилството, можат позитивно да делуваат на менувањето на нормите во поширокото опкружување, особено доколку се започне со системско

користење на постоечките механизми на реакција во случаи кога се кршат законските одредби.

НАСИЛСТВОТО И ДЕЦАТА

Според истражувањето *Живот во сенка*, повеќе од половината (58,3%) од жените-жртви изјавија дека децата биле присутни на насилството, но притоа посочија на различен интензитет (дека редовно биле присутни на насилство пријавија 17,9% од жените, повремено дека се присутни пријавија 27,7% и дека ретко биле присутни пријавија 13,3%, а секоја трета жена (32,4%) се изјасни дека децата никогаш не биле сведоци на насилството). Дури и да земеме дека децата никогаш не биле сведоци на насилството, тие тоа го имаат почувствувано во рамките на квалитетот на семејните односи, семејната атмосфера, бидејќи насилството несомнено се одразува врз нив. Меѓутоа, податокот што загрижува е дека, секоја петта жртва (20,7%) се изјасни дека насилството било насочено и кон децата. Во овој случај децата се директни жртви на насилството. Во овој контекст интересно е дека голем процент (11,5%) од жените одбиле да одговорат, што може да се толкува како индикатор, децата да биле жртви на семејно насилство во поголем обем.

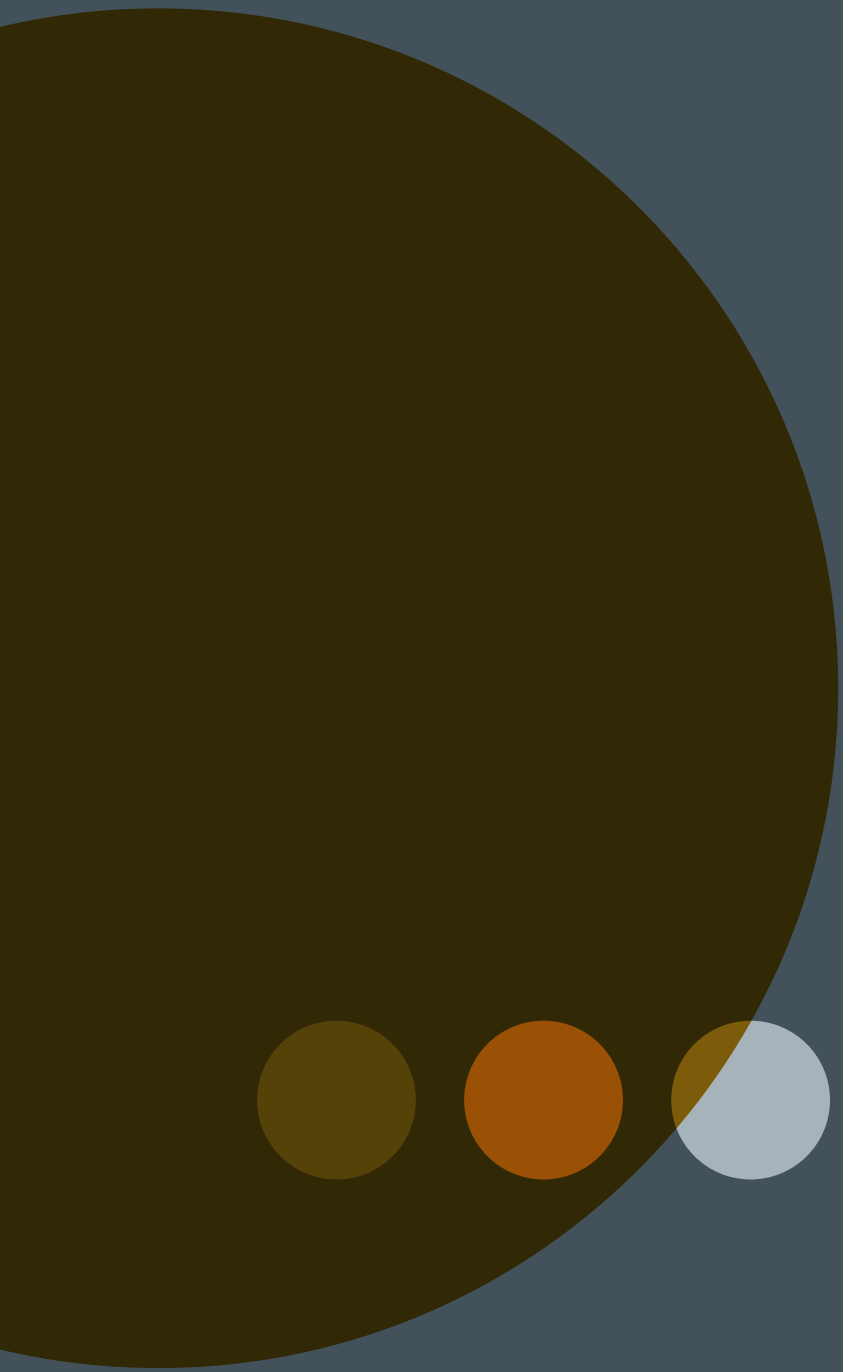
ЗЛОУПОТРЕБА НА МАЈКАТА И ДЕТСКА ВИКТИМИЗАЦИЈА КАЈ ЖЕНАТА

Истражувачките резултати покажаа дека животот во насилна заедница или трпење на физичко и сексуално насилство во детството (пред 15-тата година) го зголемува ризикот за жените во полнолетството да станат жртви на семејно насилство. Едно од можните објаснувања за ваквата состојба е фактот што животот во заедница

во која имало насилство или и самите биле изложени на одреден облик на насилство ги прави да имаат повисок праг на толеранција кон насилството, бидејќи таквиот модел на однесување го гледале во процесот на својата социјализација. Особено ако интензитетот на насилството на кое актуелно се изложени е помал од оној на кој биле изложени нивните мајки. Меѓутоа, може да станува збор и за отсуство на помош и поддршка од страна на примарното семејство за разрешување на нивната актуелна состојба, токму поради претходното искуство, и жената - жртва на определен начин да е присилена да живее во таква заедница.

Извадок од студијата *Живот во сенка*, Здружение ЕСЕ, 2007

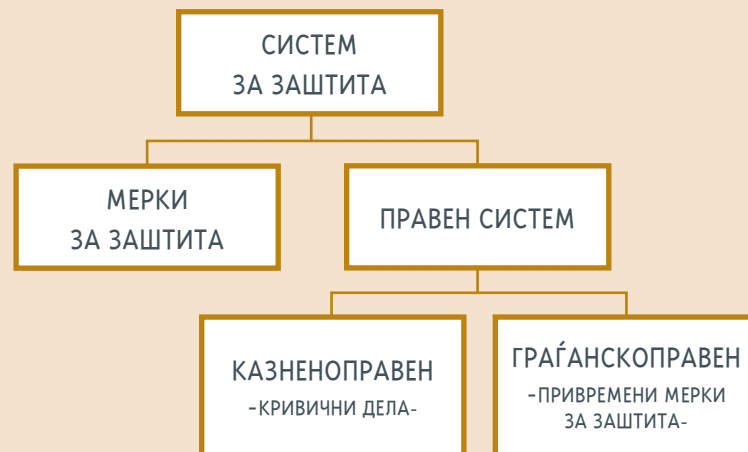

2. ЗАШТИТА НА ЖРТВАТА И УЛОГАТА НА ОДДЕЛНИТЕ ПРОФЕСИОНАЛНИ СТРУКТУРИ ПРИ ОБЕЗБЕДУВАЊЕ НА ПОТРЕБНАТА ЗАШТИТА

2.1 СИСТЕМ ЗА ЗАШТИТА

Регулирањето на семејното насилство во нашето позитивно законодавство ја создаде и долгоочекуваната основа за координирање и меѓусебно поврзување на постоечките системи на заштита на жртвите на семејно насилство кои дотогаш исклучиво функционираа во рамките на невладиниот сектор.

Системот за заштита од семејно насилство во нашата земја го сочинуваат Две компоненти: едниот од нив е системот кој ги обезбедува мерките за заштита и вториот е правниот систем за заштита.

2.1.1. СИСТЕМ КОЈ ГИ ОБЕЗБЕДУВА МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА

Мерки за заштита

Со воведувањето на низа поединечни **Мерки за заштита** (чл. 101, Закон за семејство, 2004), Центарот за социјална работа и граѓанските организации кои работат на полето на сузбивање и превенирање на семејното насилство добија законска можност за градење на неопходниот координиран систем за заштита на жртвите на семејно насилство. Обезбедување на сигурност и заштита на жртвата од идно насилство, односно помош за надминување на последиците од доживеаното насилство, како и создавање на услови за нејзина интеграција во социјалната средина, се основните услови кои треба да се задоволат при преземањето на мерките за заштита. Вообичаено овие мерки, освен за жртвата, значат обезбедување на сигурност и заштита и за останатите членови на семејството, кои се јавуваат во улога на секундарни жртви. **Мерките за заштита** се преземаат по пријавувањето, односно по добивањето на сознанија за сторено семејно насилство. Имено, по првичниот прием, стручниот третман и проценката на потребите за заштита на жртвата и семејството, се определува најдобриот облик за соодветна заштита.

Жртвата заштитата може да ја побара од надлежните државни и граѓански организации, кои неа ја обезбедуваат во заемна координација и упатување.

За заштита жртвата може да се обрати до:

- » Центрите за социјална работа;
- » Најблиска полициска станица;

- » Здравствените установи;
- » Граѓанските организации (Национална СОС линија, Кризен центар Надеж, Шелтер центар, Центри за правна помош на ЕСЕ итн.).

2.1.2 ПРАВЕН СИСТЕМ ЗА ЗАШТИТА

Правниот систем за заштита го сочинуваат казнено-правниот и граѓанскоправниот систем за заштита. Основна карактеристика на правниот систем за заштита е комплементарноста и неисклучивоста на решенијата кои се нудат преку одделните правни системи (казненоправниот и граѓанскоправниот). Ниту еден од овие правни системи немаат, ниту пак можат да дадат потполна заштита на жртвите. Впрочем, поради тоа и меѓународните стандарди пропишале нивна интеракција и неисклучивост.

Соодветната интеракција и користење на овие комплементарни решенија (семејното и казненото законодавство) во иднина треба да отсликува состојба на зголемена (правилна) употреба на привремените мерки за заштита. Ова, пак, од друга страна, ќе ја намали стапката на казнените дела на семејно насилство.

Законските решенија предвидени во двата правни системи (граѓанскоправен и казненоправен) за заштита треба да се применуваат без исклучување, односно да се преземаат напоредно. По својата содржина и, пред сè, цел за кои се изградени/предвидени тие се комплементарни и само во таа смисла треба да се применуваат, односно привремените мерки за заштита треба и мора да се предлагаат напоредно со решенијата предвидени во

казненото законодавство, а не да претставуваат негова замена.

Казненоправен систем на заштита

Со измените на Кривичниот законик од март 2004 година беше воведена казненоправна заштита на жртвите на семејно насилство. Со нив за прв пат се дефинираше семејното насилство, и истото стана предмет на инкриминација, преку инкорпорирање на соодветни решенија во веќе постоечките кривични дела содржани во овој закон.

Целтанаказненоправната заштита беше санкционирање на насилното однесување во рамките на семејството, односно да се даде до знаење дека таквото однесување е недозливо и дека истото ќе биде подложно на соодветни санкции. Со ова, семејното насилство се издигнува на степен на општествено зло кое заслужува официјална реакција.

Главна карактеристика на казненоправниот систем е построгата казнена политика во однос на семејното насилство. Таа се манифестира во пропишаните построги казни за кривичните дела што се сторени при вршење на семејно насилство и гонењето на овие кривични дела по службена должност. На овој начин, согласно со застапеноста, природата и последиците, семејното насилство се издвојува од останатите видови криминал. Поаѓајќи од фактот дека семејството е основната општествена клетка во чии рамки сигурноста на сите нејзини членови мора да биде загарантирана, повеќе од оправдано е построгото санкционирање на поведението

на оние членови на семејството кои ќе сторат насилство врз лица кои се дел од нивното семејство или семејна заедница, односно врз лица со кои се во блиски лични односи.

Отстапување од построгото санкционирање на кривичните дела кои го регулираат семејното насилство постои во ситуација кога жртвата на семејно насилство ќе го повреди насилникот, односно ќе посегне по неговиот живот.

Кога ваквите кривични дела се сторени како последица на семејно насилство, сторителите на овие кривични дела (жртвите на семејно насилство) се подложни на поблаго санкционирање - за разлика од основното дело.

Претходно веќе кажавме дека семејното насилство не е предвидено како ЕДНО посебно кривично дело, туку се санкционира преку инкриминирање на негови поединечни облици под постоечките кривични дела. Оттука:

- » **Физичкото насилство** се санкционира со кривични дела против животот и телото, и тоа: убиство, убиство на миг, телесна повреда и тешка телесна повреда;
- » **Психолошкото насилство** се санкционира со кривични дела против слободите и правата на човекот, и тоа: присилба, противправно лишување од слобода и загрозување на сигурноста;
- » **Сексуалното насилство** се санкционира со кривични дела против половата слобода и половиот морал, и тоа: силување, обљуба врз немоќно лице, полов напад врз дете и посредување во вршење на просититуција.

Казненоправната заштита жртвата може да ја побара од секторите за внатрешни работи. Во понатамошниот тек на постапката се вклучуваат истражните судии, преставници на јавните обвинителства и судиите кривичари.

Граѓанскоправен систем за заштита - привремени мерки за заштита

Со воведување на **Привремените мерки за заштита** се воспостави основата на граѓанскоправниот систем за заштита на жртвите на семејно насилство (член 104, Закон за семејство, 2004).

Привремените мерки за заштита се составен дел на секое законодавство. Тоа е пристап на државата кој стреми кон потполна и сеопфатна заштита на жртвите на семејно насилство. Овие мерки имаат за цел заштита на жртвите од идно насилство, а она што е најважно при тоа, не ја оневозможува заштитата обезбедена од казненото законодавство. Во оваа смисла, тие се третираат како паралелен, помалку наметлив (во смисла на оставање на диспозиција на жртвата да решава за реакцијата/репрекусиите) и позитивен (има, пред сè, превентивна функција, односно промена на однесувањето на насилникот) начин на заштита, односно обезбедување сигурност на жртвата.

Основно е овие привремени мерки за заштита да овозможат непосредна и брза помош на жртвата, но сепак нивната примена во голема мера зависи од ескалацијата односно обемот и видот на насилството. Така, доколку постои сериозна повреда или серија од инциденти

придружени со голем интензитет, привремените мерки за заштита и кривичното гонење заедно можат да постигнат најефикасни резултати.

Привремените мерки за заштита особено можат да бидат корисни во случаи кога жртвата сака да ја одржи заедницата со насилникот и се надева дека судското решение за изречената привремена мерка ќе придонесе насилникот да осознае дека неговото однесување е недозволиво и има потреба тој да применува ненасилни методи на однесување.

Од друга старна, природата на граѓанската постапка со која се изрекуваат привремените мерки претставува уште една предност која природно треба да резултира со нивнооптималнокористење. Непобитноедека граѓанската постапка, сама по себе, може да придонесе насилникот да прими на знаење дека за натамошно насилство ќе следат правни последици. Како резултат на тоа ќе треба да го прекине своето насилничко однесување.

Граѓанскоправната заштита жртвата може да ја побара од центрите за социјална работа. Во понатамошниот тек на постапката се вклучуваат граѓански судии, институции надлежни за извршување на изречените привремени мерки (СВР и здравствените установи).

3. ОСТВАРУВАЊЕ НА СООДВЕТНА ЗАШТИТА НА ЖРТВИТЕ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

3.1 ПРИОД

За да се оствари соодветна заштита на жртвата, неопходно е да се има предвид индивидуалноста на жртвата, нејзиниот актуелен статус (физички и психолошки) и потребите кои не се исти кај сите жртви.

Често, стручните лица се во недоумица што очекува малтретираната жртва од нив.

Истражувањата¹³ покажале дека жртвата очекува:

- Поттикнување
- Посветување време и слушање
- Советување
- Упатување

Оттаму, успешноста на интервенцијата за помагање на жртвата, во најголема мера ќе зависи од природот, односно стратегијата која стручното лице ја применува.

¹³ Rath i Jarratt, 1990

Стратегија на застапување:

Главната порака на стратегијата на застапување е: *ГЛЕДАМ ШТО ВИ СЕ СЛУЧУВА. РАЗБИРАМ КАКО СЕ ЧУВСТВУВАТЕ. ТУКА СУМ ДА ВИ ПОМОГНАМ ДА ДОНЕСЕТЕ ОДЛУКА КОЈА НАЈДОБРО ВИ ОДГОВАРА.* Оваа порака придонесува во зајакнувањето на жртвата бидејќи содржи:

- Почитување на доверливоста и самостојноста на жртвата во донесувањето одлуки
- Доверба во она што го зборува жртвата
- Прифаќање на нејзините искуства
- Препознавање и давање на значење на нанесената неправда
- Давање на соодветни информации
- Поддршка во планирањето на идната сигурност

За успешно спроведување на оваа стратегија неопходни се добри *комуникациски вештини*, особено *вештини за слушање и водење разговор.*

Од особена важност за стручните лица кои работат со жртвите на семејно насилство е свесноста и можноста да препознаат кога не слушаат.

Кога не слушаме?

- Кога се споредуваме со другите
- Кога имаме негативен став (глупава, досадна)
- Кога даваме совет

3.2 ПРВИЧНА ПРОЦЕНКА

При средбата со жртва на семејно насилство првиот чекор на стручното лице е да направи проценка за потребите на жртвата и нејзините очекувања.

Општата цел на првичниот разговор и проценка е воспоставување на комуникација на поддршка и доверба со жртвата, помагање на жртвата да го поврати чувството на контрола врз сопствениот живот, како и уверување дека постоечките системи можат да ѝ обезбедат итна и ефикасна заштита.

Првичната проценка се врши во посебна просторија, без присуство на трети лица за да се овозможи дискреција, сигурност и непречена работа со жртвата. Приемот и првичната проценка ја спроведува еден стручен работник / член на стручниот тим кој поседува стручност, потребни знаења и вештини за работа со жртви на семејно насилство.

- Кога секогаш се сложуваме
- Кога мислиме на тоа што да одговориме
- Кога бараме скриено значење
- Кога ѝ се наредува на жената што да направи, кога се заплашува, морализира, критикува, осудува, дава свои интерпретации

3.2.1 ПРВИЧНАТА ПРОЦЕНКА ИМА НЕКОЛКУ ЗАДАЧИ:

- ▶ Проценка на штетата/самиот настан
- ▶ Проценка на потребите
- ▶ Утврдување на историјат на случајот - прибирање на информации и податоци
- ▶ Проценка на подготвеност на жртвата за промени:
  - » не е подготвена за промени
  - » разгледува можности за промени
  - » има донесено одлука за акција и дава согласност за избор на МЗ и ПМЗ
  - » опстојува во промените

A. КОГА ЖРТВАТА НЕ Е ПОДГОТВЕНА ЗА ПРОМЕНИ

Кога жртвата не е подготвена за промени, се планира континуирано кризно советување со цел таа да се зајакне до степен на подготвеност за промени и тоа:

- ▶ Да ги разгледува можностите за промени
- ▶ Да се подготви за промени

- ▶ Да донесе одлука за акција
- ▶ Да опстои во одржувањето на промените

Важно е да се спомене дека стручниот работник, и кога жртвата сè уште не е спремна на промени, би требало да има подготвено ПЛАН ЗА НЕЈЗИНА ЕВАКУАЦИЈА И БЕЗБЕДНОСТ.

Интервенција во криза:

Доколку жртвата е во акутна кризна состојба, потребно е стручното лице да ги препознае **карактеристиките на состојбата на криза кај жртвата**. Тогаш, жртвата е во состојба на загубена контрола и внатрешна рамнотежа, силна преплавеност со чувства, нагласена ранливост.

Присутни се: силно чувство на страв, тага, осуетеност, беспомошност, напнатост. Мисловниот тек е конфузен, со изменета перцепција, неможност за одлучување, намалена концентрација, заборавност. Однесувањето е дезорганизирано, проследено со бесмислени активности, телесен немир, тешкотии во спиењето, нагли промени на одлуките или комплетна пасивизираност, непреземање ништо.

Од особена важност е да се знае дека кризата **не е психопатологија**, тоа е составен дел од животниот циклус на секој поединец. Кризата е временски самоограничен настан и до успешно или неуспешно разрешување доаѓа во период од 4 до 6 недели, кога се постигнува нова, повеќе или помалку успешна рамнотежа.

Видови на криза:

Кризата претставува психолошка состојба кога вообичаените механизми на соочување со проблемите не се функционални; вклучува доживување на закана за претпоставена или вистинска загуба на блиски, добра или вредности важни за поединецот. Притоа, вистинската или претпоставената загуба е проследена со чувство на загуба на контролата.

Жртвата која доаѓа во контакт со стручно лице непосредно по насилството, често покрај телесните повреди покажува и знаци на психолошка криза.

Кога насилниот настан е неочекуван, ненадеен и загрозувачки, има обележја на трауматски настан, се јавуваат т.н. **„шок кризи“**. Но, жртвата може да дојде и во состојба на психолошка криза и по долга низа години на малтретирање, а кризата да биде предизвикана од насилна епизода која не е посебно загрозувачка, каква што жртвата веќе доживеала и преживеала повеќе пати. Во такви ситуации, придвижувач на кризата може да биде конечното соочување на жртвата со фактот дека што и да прави, не може да го „спаси“ бракот, што и да прави да му угоди на насилникот, со своето однесување не може да влијае дали ќе биде малтретирана или не. Тогаш се работи за т.н. **„криза на исцрпување“**.

Успешно разрешување:

Успешната кризна интервенција претпоставува растоварување и нормализација на чувствата, како и повторно воспоставување на сопствениот идентитет.

Важно е да се знае дека во период на криза поради ослабените механизми на одбрана, жртвата е отворена за психолошки интервенции и доколку добие соодветна помош и поддршка, голема е веројатноста дека кризата ќе ја надмине на успешен начин кој нема понатаму да придонесува кон засилување на насилството. Оттука и големата можност за стручните лица да помогнат, но истовремено и нивна одговорност.

Во такви ситуации, неопходно е стручните лица да се придржуваат кон главните постапки соодветни за кризна интервенција:

- Прикризен настан потребно е вентилирање, искажување на искуствата, растоварување на чувствата бидејќи непријатните искуства полесно се интегрираат ако за нив се зборува и, зборувајќи, жртвата може да ги прифати фактите за она што се случило. Важно е да се даде поддршка и разбирање, но без да се инсистира на детали;
- Кризниот настан бара нормализација - на жртвата ѝ се укажува дека нејзините чувства и однесувања се очекуван, нормален одговор на настанот што се случил;
- Кризниот настан бара реинтеграција - кризните настани влијаат на вредносниот систем - потребно е да се интегрираат во сликата за себе и за животот. Кризата е предизвикана од личност блиска на жртвата - потребна е помош за да се обнови довербата во сопствената самостојност, иницијативност, компетентност, идентитет.

Целта на разговорот со жртвата во криза е нејзино зајакнување. Таа продолжува по својот пат, но разговорот треба да ѝ помогне подобро да го согледа патот. Разговор заснован на вакви начела има обележја на **кризно советување**. Тоа не е давање совети, одлучување наместо жртвата, туку процес на давање помош кој вклучува длабоко разбирање на индивидуалното искуство, олеснување на емоционалната напнатост, давање поддршка и структура при донесувањето одлуки и решавањето на проблемите.

При разговорите со жените жртви на семејно насилство не смее:

- Жртвата да се смета за одговорна за однесувањето на насилникот;
- Да се изедначува одбранбеното однесување со насилство;
- Да не се земе во обзир доволно сериозно прашањето за безбедноста на жртвата;
- Да се ветува „брзо решение“;
- Да се теши жртвата со намалување на значењето на доживеаното насилство.

Соодветна кризна интервенција за жртвата на семејно насилство може да биде значајна пресвртница во животот. Важно е да се напомене дека **кризните интервенции не се психотерапија**. Нивната цел е да се спречи влошување на состојбата, да се ублажат психолошките, социјалните и телесните последици од насилството, да се забрза процесот на опоравување и воспоставување на вообичаеното ниво на функционирање.

Б. КОГА ЖРТВАТА Е ПОДГОТВЕНА ЗА ПРОМЕНИ/ АКЦИЈА

Кога жртвата е подготвена за промени се пристапува кон идентификување на најсоодветните мерки за заштита и поддршка на жртвата.

Стручниот работник во центарот за социјална работа, по извршената проценка изготвува индивидуален план за работа со лицето - жртва на семејно насилство. Индивидуалниот план содржи редослед на преземање на мерките за заштита, нивно времетраење, начин на следење и оцена на мерките на заштита од страна на одговорниот стручен работник од центарот за социјална работа, без оглед дали мерките за заштита се спроведуваат од центарот за социјална работа или друга соодветна установа, советуваaliste и здружение на граѓани или се преземаат други мерки согласно со Законот за семејството.

Индивидуалниот план се изработува заеднички, во договор помеѓу жртвата и стручните лица.

Важно е да се напомене дека:

- » Жртвата е таа која го прави изборот на мерките за заштита, како и изборот на ПМЗ со асистенција на ЦСР
- » ЦСР изработува квалитетни стручни наоди со цел да се образложи и оправда
- » предлагањето на ПМЗ

4. МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА НА ЖРТВИТЕ НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

За соодветно да се излезе во пресрет на потребите на секоја жртва на семејно насилство, со Законот за семејство е пропишан сет на мерки за заштита кои центрите за социјална работа и другите обезбедувачи на услуги од ваков тип, се должни да и ги овозможат на жртвата на семејно насилство.

4.1 ЦЕЛ НА МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА

Основна цел на мерките за заштита на жртвите на семејно насилство е на жртвата да ѝ се обезбеди непосредна помош и поддршка во зачувувањето на нејзиниот физички и психолошки интегритет, соодветно на потребите на жртвата.

4.2 ВИДОВИ, СОДРЖИНА И НАЧИН НА СПРОВЕДУВАЊЕ НА МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА

Во овој дел од Водичот се содржани препораките за поконкретно утврдување на содржината и начинот на спроведување на мерките за заштита предвидени во семејното законодавство, како и нивно стандардизирање. Тие се произлезени како резултат од серијата работни средби организирани од граѓански организации¹⁴ и МТСП¹⁵ со практичари од ЦСР и граѓански организации кои обезбедуваат директни услуги за жртвите на семејно насилство. Дел од препораките се вградени во правилници усвоени од страна на МТСП¹⁶, а дел остануваат да бидат вградени во облик на подзаконски прописи кои јасно ќе ги дефинираат условите и критериумите кои чинителите во формалниот и неформалниот систем за заштита треба да ги исполнат и почитуваат, со што ќе се оневозможи двоен стандард и ќе се избегнат можни неправилности при постапувањето во овие мошне сензитивни случаи.

14 Акција Здруженска и Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на Р.М.-ЕСЕ

15 Одделение за социјално исклучени лица, Сектор за социјална заштита

16 Правилник за начинот на спроведување и следење на изречените мерки за заштита на семејството и лицата жртви на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот за следење на привремените мерки изречени од судот и Правилник за нормативи и стандарди за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Центар за жртви на семејно насилство

Мерки за заштита на жртвата на семејно насилство (чл.101 Закон за семејство)

1. Обезбедување на нужно сместување за лицето-жртва на насилство, кое може да трае најмногу 6 месеци, со можност за продолжување за уште 6 месеци

2. Обезбедување на соодветна здравствена заштита

3. Обезбедување на соодветна психосоцијална интервенција и третман

4. Упатување во соодветно советувашиште

5. Доколку во семејството има дете кое е на редовно школување, помагање за продолжување на редовното образование

6. Известување на органот за прогон

7. Давање на секаков вид правна помош и застапување

8. Покренување на постапка пред надлежниот суд

9. По потреба, поднесување на барање до судот за изречување на привремена мерка за заштита

10. Преземање на други мерки за кои ќе оцени дека се неопходни за решавање на проблемот.

Нужно сместување

Сместувањето во центар за лица жртви на семејно насилство се презема како мерка за заштита во случај кога за лицето жртва на семејно насилство е утврдено дека постои сериозна опасност и закана за животот и здравјето, поради примена на физичка сила, закана

или заплашување од друг член од семејството, а при отсуство на ресурси во семејната средина за прифаќање на жртвата и нејзините деца.

Спроведувањето на мерката се врши согласно со заклучокот на стручниот тим и решението на месно-надлежниот центар за социјална работа за упатување на лицето жртва на семејно насилство во центар за лица-жртви на семејно насилство.

Сместување на лицето жртва на семејно насилство во центар за лица жртви на семејно насилство го спроведува стручен работник од центарот за социјална работа, кој покрај решението за сместување, доставува и наод и мислење на стручен тим и план за индивидуална работа со лицето.

По сместувањето на лицето жртва на семејно насилство во центар за лица жртви на семејно насилство, стручниот работник изготвува план за преземање на други мерки за заштита, како би се создале услови за што побрзо враќање на сместеното лице во неговата претходна средина.

Критериуми за сместување:

- ▶ жени независно од возраста и социјалниот статус и вработеност со малолетни деца;
- ▶ задолжителен здравствен преглед;
- ▶ отсуство на душевна болест, потешка интелектуална попреченост, ментална ретардација, заразни болести, тежок физички инвалидитет, акутна зависност од алкохол и наркотици

Стандарден пакет услуги:

- ▶ храна, облека и средства за хигиена според усвоениот Правилник за нормативи и стандарди за основање и работа на установи за социјална заштита Центар за жртви на семејно насилство;
- ▶ сите други мерки за заштита предвидени со Законот за семејство, според предвидена програма за работа која се креира според потребите на жртвата и со нејзина согласност со цел нејзино поскоро зајакнување и интегрирање во социјалната средина.

Соодветна здравствена заштита

Соодветна здравствена заштита за лицето жртва на семејно насилство се обезбедува од страна на стручното лице во центарот за социјална работа, со тоа што на жртвата ѝ се помага да го оствари правото на здравствено осигурување, односно здравствена заштита и доколку е потребно и соодветен медицински третман.

Доколку лицето жртва на семејно насилство е сместено во засолниште, обезбедувањето здравствена заштита вклучува обезбедување документација за обезбедување здравствена заштита, тековно следење на здравствената состојба преку контролни прегледи на секои 3 месеци, придружба до здравствена установа заради итни медицински интервенции. Здравствен преглед и на влез и на излез.

Доколку лицето жртва на семејно насилство не е сместено во засолниште, обезбедувањето здравствена заштита вклучува упатување во медицинска установа со службена белешка од стручен работник од ЦСР или, по

потреба, (се проценува од случај до случај) придружување до медицинска установа (претставник од ЦСР или пак соодветно лице од мрежата на поддршка), обезбедување на медицинска документација во најкус можен рок, но не подолго од 8 дена.

Кога лицето жртва на семејно насилство не е здравствено осигурано и нема средства за егзистенција, стручното лице презема мерки лицето жртва на семејно насилство да добие еднократна парична помош согласно со Законот за социјалната заштита, како би можело да обезбеди соодветна здравствена заштита.

Соодветна психосоцијална интервенција и третман

Мерката на заштита соодветната психосоцијална интервенција и третман на лицето жртва на семејно насилство се спроведува преку давање на првична кризна интервенција за помош на жртвата на семејно насилство, советодавна помош од стручен работник и советуваљшна интердисциплинарна тимска работа.

Советодавната помош вклучува информирање за можностите за вклучување во системот на заштита во смисла на законските можности и постоечките ресурси.

Советуваљшна работа подразбира континуирана и структурирана работа со жртва според принципи и методи за работа со жртва. Стручните работници од ЦСР и другите организации кои обезбедуваат психосоцијални услуги, советуваљшната работа ја реализираат соодветно на капацитетите, професионална подготовка/соодветна обука за советуваљшна работа со жртви на семејно насилство.

Соодветно советуваљште

Мерката на заштита во соодветното советуваљште се спроведува со упатување на лицето жртва на семејно насилство во советуваљште, со негова согласност и по утврдена потреба за специфична стручна помош и третман во соодветното советуваљште, согласно со утврдената листа од страна на Министерството за труд и социјална политика¹⁷.

Лицето жртва на семејно насилство се упатува со решение (упатница) со назнака за тоа кој ги сноси трошоците.

Стандарди за соодветно советуваљште:

- » Соодветни просторни и технички услови за изведување советуваљшна работа кои обезбедуваат дискреција и непречена работа;
- » Однапред определено работно време на советуваљштето;
- » Постојан тим;
- » Стручни профили: психолог, социјален работник, лекар, педагог, психијатар обучени за работа со жртви на семејно насилство;
- » Обезбедена супервизија како поддршка на работата на стручните лица во тимот;
- » Структурирана/стандардизирана програма која содржи утврдена методологија, содржина, план за мониторинг и евалуација.

¹⁷ Специјализирани советуваљшта за работа со жртви на семејно насилство во моментот не постојат.

Редовно школување

За спроведување на мерката редовно школување, центарот за социјална работа презема потребни мерки детето да се вклучи или да продолжи да посетува редовно образование, обезбедува училишен прибор и презема други дејствија потребни во оваа насока.

Известување на органот за прогон

Известувањето на органот за прогон се спроведува со доставување на писмена документација за евидентирано насилство во семејството од страна на стручните работници, секогаш кога центарот за социјална работа има вакви информации.

Правна помош и застапување

Правна помош на лицето жртва на семејно насилство се обезбедува со советување за правата и законските постапки кои можат да се покренат за надминување и спречување на семејното насилство, од страна на стручно лице во центарот за социјална работа.

Стручното лице може да ѝ обезбеди на жртвата на семејно насилство остварување на правна помош и застапување од здружение на граѓани кое е регистрирано во Министерството за труд и социјална политика и работи на давање на правна помош и застапување на жртви на семејно насилство.

Постапка пред надлежен суд

Кога е потребно да се заштити личноста, правата и интересите на лицето жртва на семејно насилство или друг член на семејството, со спроведување на надзор

над вршењето на родителското право, заштита на правата и интересите на лице ставено под старателство и на посвоените лица, мерката на заштита се спроведува со покренување постапка пред надлежен суд согласно со Законот за семејството.

Поднесување на барање за изрекување на привремена мерка за заштита

Кога е потребно да се спречи насилството во семејството и да се обезбеди заштита на здравјето и безбедноста на лицето жртва на семејно насилство, како и да се спречи секоја можност за продолжување на семејното насилство, центарот за социјална работа може да поднесе барање до судот за изрекување привремени мерки за заштита кон извршителот на семејно насилство.

Предлогот за изрекување на привремена мерка на заштита се заснова на утврдениот вид и степен на насилството, околности во кои се случило насилството и семејното опкружување, како на најдобар начин би му се помогнало на лицето жртва на семејното насилство и би се остварила целта поради која се предлага мерката.

4.2.1 НАЧИН НА СЛЕДЕЊЕ НА МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА

ПРЕЗЕМЕНИ ОД ЦЕНТАРОТ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА

Одговорниот стручен работник во центарот за социјална работа го следи спроведувањето на мерките за заштита, со цел давање навремена и ефикасна помош и поддршка на лицето жртва на семејно насилство и другите членови на семејството.

Следењето на мерките за заштита стручното лице во центарот за социјална работа го врши преку континуирано согледување на состојбата на лицето жртва на семејно насилство и нејзините потреби за понатамошна помош и заштита, преку контакти со лицето жртва на семејно насилство и други лица, како и со преземање на други потребни дејствија.

Следењето на заштитните мерки задолжително и редовно се евидентира од страна на стручниот работник од центарот за социјална работа, а за резултатите и начинот на спроведување на заштитните мерки тој изготвува извештај со наод и мислење со препораки за понатамошно постапување.

5. ГРАЃАНСКОПРАВЕН СИСТЕМ - ПРИВРЕМЕНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА ОД СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО

5.1 ЦЕЛ НА ПРИВРЕМЕНИТЕ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА

Привремените мерки за заштита имаат за цел заштита на жртвите од идно насилство, а она што е најважно при тоа, не ја оневозможуваат заштитата обезбедена од казненото законодавство.

Во оваа смисла тие се третираат како паралелен, помалку наметлив (во смисла на оставање на диспозиција на жртвата да решава за реакцијата/репрекусиите) и позитивен (има, пред сè, превентивна функција, односно промена на однесувањето на насилникот) начин на заштита, односно обезбедување сигурност на жртвата.

Основно е овие привремени мерки за заштита да овозможат непосредна и брза помош на жртвата, во зависност од ескалацијата, односно обемот и видот на насилството. Така, доколку постои сериозна повреда или серија од инциденти придружени со голем интензитет, привремените мерки за заштита и кривичното гонење заедно можат да постигнат најефикасни резултати.

5.2 ВИДОВИ, СОДРЖИНА И ПОСТАПКА ЗА ИЗРЕКУВАЊЕ ИЗВРШУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА ПРИВРЕМЕНИТЕ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА

Во овој дел од Водичот се содржани препораките за поконкретно утврдување на содржината и начинот на спроведување на привремените мерки за заштита предвидени во семејното законодавство.

Тие се произлезени како резултат од серијата работни средби организирани од граѓански организации¹⁸ и МТСП¹⁹ со практичари од ЦСР, граѓански организации кои обезбедуваат директни услуги за жртвите на семејно насилство, граѓански судии и претставници од МВР.

Дел од препораките се вградени во правилник пропишан од страна на МТСП²⁰, а дел остануваат да бидат вградени во облик на подзаконски прописи кои јасно ќе ги дефинираат постапките за ефикасно и навремено спроведување на привремените мерки за заштита.

Законот за семејство предвидува различни видови на привремени мерки за заштита кои овозможуваат задоволување на различни видови потреби за заштита, независно дали се работи за нивно индивидуално или кумулативно изрекување.

Притоа, дел од нив имаат забранувачки карактер (забрануваат определени поведенија кај насилникот), а останатите имаат императивен карактер (наредуваат определено поведење кај насилникот).

¹⁸ Акција Здруженска и Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на Р.М.-ЕСЕ

¹⁹ Одделение за социјално исклучени лица, Сектор за социјална заштита

²⁰ Правилник за начинот на спроведување и следење на изречените мерки за заштита на семејството и лицата жртви на семејно насилство преземени од центарот за социјална работа и за начинот за следење на привремените мерки изречени од судот

Привремени мерки за заштита кои може да се изречат од страна на судот (чл.104, Закон за семејство):

<i>1. Зabrana да се закнаува дека ќе стори семејно насилство</i>	Се предлага/изрекува кога има сознание дека е сторено насилство со закана за семејно насилство и при тоа постои реална опасност дека истото може да се повтори
<i>2. Зabrana да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира</i>	Се предлага/изрекува кога има сознание дека извршителот семејното насилство го сторил со малтретирање, вознемирување, телефонирање, контактирање или на друг начин комуницирање и постои опасност истото да го повтори
<i>3. Зabrana да се приближува до живеалиштето училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член од семејството</i>	Се предлага/изрекува забрана за приближување на извршителот на семејно насилство до лицето-жртва на семејно насилство, кога има сознание дека постои реална опасност извршителот на семејното насилството да го повтори семејното насилство.
<i>4. Отстранување од домот без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од судот</i>	Се предлага/изрекува ако постои опасност дека без изрекување на оваа мерка извршителот повторно ќе стори насилство.
<i>5. Зabrana да поседува огнено оружје или истото да му биде одземено</i>	Се предлага/изрекува кога има сознание дека извршителот на семејно насилство има огнено или друго оружје, заради заштита на сигурноста на лицето-жртва на семејно насилство.
<i>6. Задолжување да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството</i>	Се предлага/изрекува во случај кога жртвата на семејно насилство и членовите на семејството треба да ги земат личните предмети, исправи, облека, парите и други неопходни предмети од станот, куќата или друг станбен простор.
<i>7. Задолжително издржување на семејството</i>	Се предлага/изрекува во случај кога лицето-жртва на семејно насилство и членовите на семејството немаат приходи за издржување и остварување на нивните секојдневни потреби.
<i>8. Посетување на соодветно советување</i>	Се предлага/изрекува на извршителот на семејно насилство со цел спречување, односно отстранување на насилничкото однесување или ако постои опасност тој да го повтори насилството.

9. Задолжително лекување доколку е корисник на алкохол и други психотропни супстанции или има некое заболување	Се предлага/изрекува на лице кое извршило семејно насилство под дејство на алкохол, други психотропни супстанции или има некое заболување, со цел да се отстрани насилничкото однесување и ако постои опасност поради овие причини повторно да стори насилство.
10. Надоместување на медицински и други трошоци настанати од семејното насилство	Се предлага/изрекува на извршителот на семејно насилство, кога како резултат на насилството за жртвата настанале медицински и други трошоци од претрпена повреда или штета
11. Изрекување на која било друга мерка која судот ќе ја смета за неопходна за да се обезбеди сигурност и добросостојба на другите членови на семејството	<p>Се предлагаат/изрекуваат други привремени мерки за заштита зависно од состојбата и потребите на лицето-жртва на семејно насилство, со цел за остварување на сигурност и подобрување на состојбата на жртвата и другите членови на семејството.</p> <p>Главна се однесуваат на заштита на заеднички имот како:</p> <ul style="list-style-type: none"> » враќање на други предмети кои не се лични » забрана за отуѓување на предмети и имот » блокирање на сметка, штедни книшки и др. <p>Оневозможување пристап во деловни простории и итн.</p>

Предлагање

Жртвата на семејно насилство може да поднесе предлог за изрекување на привремена мерка за заштита до надлежниот суд преку центарот за социјална работа. Барање до ЦСР за поднесување на ваков предлог може да поднесат: брачниот другар, родителите, децата или други лица кои живеат во брачна или вонбрачна заедница или заедничко домаќинство, поранешен брачен другар или лица кои се наоѓаат во блиски лични односи кон кои се преземени дејствија на семејно насилство.

Проценката за потребата од изрекување на привремена мерка за заштита ја прави тимот на ЦСР со примена на соодветни техники и методи карактеристични за поедините профили (види 3.2)

Центарот за социјална работа, согласно со Законот за семејство, претставува единствен овластен подносител на барање за изрекување на привремена мерка за заштита до судот, по предходно дадена согласност од страна на жртвата.

Во насока на олеснување на пристапот до судскиот систем во поглед на поднесување на барање за привремена мерка за заштита, предложени се измени во Законот за семејство²¹ со кои ќе се овозможи непосредно и самата жртва на семејно насилство да поднесе барање до судот. На овој начин ќе се задржи улогата на центарот

²¹ Акција Здруженска и Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на Република Македонија-ЕСЕ

за социјална работа, во давање на стручно мислење до судот во текот на постапката за изрекување на привремена мерка за заштита.

Изрекување на привремените мерки за заштита од страна на судот

Во постапките во кои судот одлучува во брачните, семејните спорови, како и за насилството во бракот и семејството, се применуваат одредбите од Законот за парнична постапка и Законот за извршување.

Согласно со постоечките законски решенија²², по приемот на барањето на центарот за социјална работа за изрекување на привремена мерка за заштита, судот закажува рочиште. На рочиштето присуствува претставник од центарот за социјална работа, како овластен подносител на барањето, жртвата и сторителот на насилството. По потреба и по оценка на судот, можат да бидат повикани и стручни (вешти лица), заради соодветно и целисходно утврдување на ПМЗ. Судот бара задолжително присуство на странката жртва на семејно насилство неземајќи ја предвид опасноста од секундарна виктимизација на жртвата во текот на судската постапка.

Во случаи кога постои сериозна опасност за животот и здравјето на жртвата на семејно насилство, судот одржува само едно рочиште, по што истиот ќе донесе одлука. Често судот заради обезбедување на присуство на сите странки во постапката и обезбедување на релевантни материјални докази (медицинска документација, извештај

од преземени дејствија, вештачење и др.) одржува две или повеќе рочишта. Со ова се одолговлекува постапката и се одложува неопходната заштита на жртвата.

Воедно, заради обезбедување на итност во постапувањето, во судската постапка за изрекување на привремена мерка за заштита, одлучува судија поединец, наместо предвиденото судење во совет (претседател на совет и двајца судии поротници, согласно на Законот за парнична постапка).

Кон поднесеното барање за изрекување на ПМЗ, ЦСР приложува соодветна документација зависно од видот на привремената мерка, чие изрекување се бара.

На рочиштето, судот одлучува дали и која/кои привремени мерка за заштита ќе бидат изречени. Имено, врз основа на поднесената документација кон поднесеното барање за изрекување на ПМЗ, изјавите на странките во постапката, дискреционо право е на судијата да цени, која/кои од привремените мерки за заштита би биле најцелисходни и соодветни на потребите на жртвата на семејно насилство. Во диспозиција на судот е, исто така, да ги дополни предложените мерки со други или, пак, да изрече која било друга мерка (на пр. забрана за располагање со финансиски средства од сметки во банки и забрана за отуѓување на имот и др.), која смета дека е неопходна за да се обезбеди сигурност и заштита на жртвите на семејно насилство. За жал, сè уште не постои практика во однос на изрекување на „други мерки“, од страна на судот.

²² Закон за семејство, Пречистен текст 2004 год, Глава VII,

Од денот на приемот на барањето, судот во рок од 7 (седум) дена, ќе донесе одлука. Доколку постои основано сомнение дека постои сериозна опасност за животот и здравјето на жртвата, **по исклучок**, судот ќе донесе одлука во рок од 3 (три) дена.

Извршување

Со измените и дополнувањата на Законот за семејство во 2006 год.²³, се регулираше и мандатот на повеќе надлежни институции (Министерството за внатрешни работи и Министерството за здравство) во извршувањето на привремените мерки за заштита. Имено, за спроведување на изречена привремена мерка под број 1, 2, 3, 4 и 5 е надлежно Министерството за внатрешни работи, ПМЗ бр. 8 ја спроведува соодветно советувалиште, а за ПМЗ бр. 9 е надлежно Министерството за здравство. Мерките под број 6, 7, 10 и 11 (задолжување на тужениот да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството; задолжување да ги надомести медицинските и други трошоци настанати од семејното насилство и задолжително издржување на семејството) се извршуваат согласно на Законот за извршување.

Заради ефикасно спроведување на изречените привремени мерки за заштита, потребно е судот во одлуката за изрекување на ПМЗ да го наведе точниот назив на органот/службата (во рамките на Министерството за внатрешни работи и Министерството за здравство), која треба да ја извршува соодветната мерка. Со оглед на

²³ Закон за семејство, Измени и дополнувања 2006 год.

фактот дека ПМЗ бр. 8 (тужениот да посетува соодветно советувалиште) сè уште не е оперативна, не постои можност судот да го наведе називот на установата која би ја извршувала оваа мерка.

На донесената одлука, странките (сторителот, жртвата) имаат право на жалба. Жалбата против одлуката на судот не го задржува извршувањето на изречените привремени мерки за заштита.

Укинување, менување и продолжување на привремените мерки за заштита

Стручното лице од центарот за социјална работа поднесува изготвен извештај со мислење за текот и ефектите од спроведувањето на претходно изречената мерка, пред нејзиното истекување при што може да поднесе:

- ▶ предлог за укинување на изречената мерка и пред истекот на рокот за кој е изречена мерката доколку утврди дека истата ја постигнала целта за која е изречена;
- ▶ предлог за измена на изречената мерка доколку оцени дека изречената мерка е несоодветна;
- ▶ предлог за продолжување доколку оцени дека изречената мерка ќе ги постигне бараните резултати, но дека за тоа е потребно истата да трае подолг временски период.

5.3 ПОСТАПКА ЗА ИЗРЕКУВАЊЕ, ИЗВРШУВАЊЕ И СЛЕДЕЊЕ НА ОДДЕЛНИ ПРИВРЕМЕНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА

Забрана да се заканува дека ќе стори семејно насилство

Оваа мерка се предлага/изрекува кога има сознание дека е сторено насилство со закана за семејно насилство и притоа постои реална опасност дека истото може да се повтори.

Проценката за потреба од изрекување на оваа мерка се прави врз основа на устен исказ на жртвата во текот на постапката дека насилникот ѝ се заканува. Притоа жртвата може да предложи и лица кои присуствувале во случаите кога се манифестирале заканите.

Проценката за предлагање на ПМЗ ја прави стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » увид во приложени документи лекарски наоди и други докази;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;
- » примена на други расположливи техники и тестови ако се оцени дека е потребно и можно.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » точни податоци за жртвата и насилникот;
- » опис на дејството;
- » писмени или усни изјави дадени пред ЦСР или предлог за сослушување во својство на сведоци;
- » пишувана порака (на различен начин мобилен телефон, напишана на хартија);
- » извештај за пријави до ПС, извештај од ПС за евентуални интервенции;
- » лекарско уверение или друга медицинска документација за претрпените психички или физички трауми доколку постои.

Оваа мерка се извршува од страна на СВР на следниот начин:

- » за нејзино извршување задолжени се инспекторот од подрачната организациона единица како подносител на КП, водичот на секторот и друго ОСЛ по потреба, соодветно по место на живеење на сторителот;
- » по добиената изречена привремена мерка, инспекторот е должен да го повика сторителот на семејното насилство и да му укаже на изречената мерка, писмено да го предупреди и да му ги објасни последиците со кои би се соочил доколку дојде до нејзино прекршување;

- » следењето на извршувањето на мерката од страна на органите на прогон ќе го води месно - надлежната П.С. (полициска станица) и ќе се води интерно досие за сите мерки кои се изречени и доставени од страна на судот;
- » оние ОСЛ кои ќе бидат задолжени со мерката по потреба ќе контактираат со жртвата и доколку истата телефонски или усно пријави или на кој било друг начин се дојде до сознание дека дошло до прекршување на мерката, ОСЛ е должно истото да го провери, документира и за тоа во писмена форма да го извести ЦСР.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР на следниов начин:

- » подготовка на план за следење по примено решение од судот;
- » прибирање и увид во извештаите за извршени мерки од страна СВР, како и координирање на активности со нив по однос на планот на следење;
- » редовно контактирање со жртвата најмалку еднаш месечно, а по потреба или интервенција на жртвата и почесто;
- » прибирање известувања од СВР од следењето на ПМЗ за добивање сознание за евентуално прекршување на забраната.

Забрана да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира

Се предлага/изрекува секогаш кога има сознание дека извршителот семејното насилство го сторил со малтретирање, вознемирување, телефонирање, контактирање или друг вид комуницирање и постои опасност истото да го повтори.

Проценката за потреба од изрекување на оваа мерка се прави врз основа на устен исказ на жртвата во текот на постапката дека насилникот врши насилство со ваков начин на комуникација, се одредува дали се присутни сите или само поедини од наведените видови на вршење насилство, со конкретизирање зависно од манифестираното насилство. Притоа жртвата може да предложи и лица кои присуствувале во случаите кога се манифестирале заканите.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » увид во приложени документи лекарски наоди и други докази;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;

- » примена на други расположливи техники и тестови ако се оцени дека е потребно и можно.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » писмени или усни изјави дадени пред Центарот или предлог за сослушување во својство на сведоци;
- » пишувана порака (на различен начин мобилен телефон, напишана на хартија);
- » пријава до ПС, извештај од ПС за евентуална интервенција;
- » точни податоци за жртвата и насилникот, опис на дејството;
- » судска одлуката доколку била изречена ПМЗ;
- » опис на забраната (адреса, фиксен телефон, мобилен телефон, е-маил);
- » лекарско уверение или друга медицинска документација за претрпените психички или физички трауми доколку постои.

Оваа мерка се извршува од страна на СВР на следниот начин:

Начинот на извршување и следење на оваа мерка е речиси идентичен како и во претходната. Секое прекршување на мерката се евидентира и се обезбедуваат докази доколку за тоа постои можност (се мисли на сведоци, листинг на повици, непосредно забележување на ОСЛ и друго).

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР на следниот начин:

- » подготовка на план за следење по примено решение од судот;
- » прибирање и увид во извештаите за извршени мерки од страна СВР и преку координирање на активности со нив по однос на планот на следење;
- » редовно контактирање со жртвата најмалку еднаш месечно, а по потреба или интервенција на жртвата и почесто;
- » прибирање на податоци од други институции (пошта, училишта итн.).

Забрана за приближување до живеалиштето, училиштето, работното место или определено место кое редовно го посетува друг член од семејството

Се предлага/изрекува забрана за приближување на извршителот на семејно насилство до лицето жртва на семејно насилство, кога има сознание дека постои реална опасност извршителот на семејното насилството да го повтори семејното насилство.

Оваа мерка се предлага кога жртвата чувствува страв и ограничување на движењето, кога таа и насилникот живеат во засебно домаќинство и тогаш кога се предлага мерка отстранување на насилникот од домот или жртвата го напушта домот.

Во предлогот за изрекување на оваа мерка до судот ЦСР треба да го одреди местото или подрачјето, односно оддалеченоста под која не смее да се приближува до жртвата на семејно насилство.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » увид во приложени документи - лекарски наоди и други докази;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;
- » примена на други расположливи техники и тестови ако се оцени дека е потребно и можно.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » точни податоци за жртвата и насилникот;
- » опис на дејството;
- » точен опис на местото;
- » писмени или усни изјави дадени пред ЦСР или предлог за сослушување во својство на сведоци;
- » пишувана порака (на различен начин - мобилен телефон, напишана на хартија);
- » пријава до ПС, извештај од ПС за евентуална интервенција;
- » лекарско уверение или друга медицинска документација за претрпените психички или физички травми доколку постои.

Оваа мерка се извршува од страна на СВР на следниот начин:

Решението за изречената ПМЗ се доставува во СВР, кое понатаму ги проследува до соодветните ПС.

Следење на извршување на мерката се врши преку контакти со жртвата, по нејзина пријава или пријава од други лица и непосредно забележување од страна на ОСЛ.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР:

- » по примен извештај за спроведена мерка од страна СВР, да се направи план за следење;
- » редовно контактирање со жртвата најмалку еднаш месечно, а по потреба или интервенција на жртвата и почесто.

Отстранување од домот без оглед на сопственоста, до донесување на конечна одлука од судот

Привремената мерка отстранување од домот може да му се изрече на лицето кое сторило семејно насилство, ако постои опасност дека без изрекување на оваа мерка сторителот повторно ќе стори насилство.

Оваа мерка се предлага во зависност од видот на насилството, начинот, интензитетот и фреквенцијата на вршење на насилството и проценката на можните последици од останувањето на насилникот во семејството. Со оваа мерка задолжително треба да бидат изречени и претходните три.

Важно е да се напомене дека оваа мерка се изрекува без оглед во чија сопственост се наоѓа домот до конечно одлука од страна на судот. Во барањето за изрекување на оваа мерка до судот ЦСР треба да ја наведе точната адреса од која бара иселување на лицето кое сторило семејно насилство.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » увид во приложени документи лекарски наоди и други докази;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;
- » примена на други расположливи техники и тестови ако се оцени дека е потребно и можно.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » точни податоци за жртвата и насилникот;
- » опис на дејството;
- » точна адреса на домот од кој треба да се отстрани насилникот;

- » писмени или усни изјави дадени пред ЦСР или предлог за сослушување во својство на сведоци;
- » извештај пријави до ПС, извештај од ПС за евентуални интервенции.

Оваа мерка се извршува од страна на СВР на следниот начин:

По добивање на решението за изречена привремена мерка во соработка со претставник од ЦСР, сторителот се повикува во подрчната ПС со цел да му се укаже дека истиот веднаш или најдоцна во рок од 5 дена мора да постапи по изречената мерка.

Истовремено сторителот се известува дека доколку доброволно не го напушти домот ќе биде присилно отстранет и се информира за времето на извршување.

Доколку не биде испочитуван овој рок во договор со ЦСР и жртвата се пристапува кон присилно отстранување на сторителот.

За постапувањето и извршувањето на ПМЗ писмено се известува судот.

Следењето на извршувањето на оваа мерка од страна на СВР се врши преку контакти со жртвата, по нејзина пријава или пријава од други лица и непосредно забележување од страна на ОСЛ.

ЗАБЕЛЕШКА: При постапување по оваа мерка во случаите кога станува збор за лице кое е психички растроено или зависник од алкохол и други психотропни супстанции потребно е во Решението од страна на судот да се наведе

- извршување на мерката со задолжително присуство на здравствен работник.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР преку:

- » прибирање и увид во извештаите за извршени мерки од страна СВР и преку координирање на активности со нив по однос на планот на следење;
- » директно присуство при извршување;
- » контакти со жртвата и други лица и институции;
- » прибирање известувања од СВР од следењето на ПМЗ за добивање сознание за евентуално прекршување на ПМЗ;
- » увиди на лице место.

Забрана да поседува огнено оружје или истото да му биде одземено

Привремената мерка забрана за поседување огнено или друго оружје или негово одземање може да се изрече во случај кога постои опасност дека огненото или другото оружје ќе се употребат или може повторно да се употребат за сторување на насилство од страна на лицето кое сторило семејно насилство или заради заштита на сигурноста на жртвата.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » сознание дека насилникот поседува оружје добиено од жртвата;
- » барање информација од СВР за поседување на оружје од страна на насилникот.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » потврда дека поседува оружје издадено од надлежен орган или друг доказ кој укажува на нелегално поседување на оружје (искази на сведоци или изјава на жртвата);
- » опис на оружјето за кое се бара ПМЗ;
- » податоци за оружјето (ако има дозвола) заради одземање.

Оваа мерка се извршува од страна на СВР на следниот начин:

Лицето против кое е изречена ваква мерка се повикува во ПС и му се укажува согласно со изречената ПМЗ да го предаде оружјето. Доколку истото не го почитува укажувањето врз основа на Решението од судот, се бара налог за претрес на домот и други простории и се пристапува кон извршување. За извршената мерка писмено се известува судот и ЦСР

Следењето на извршувањето на мерката се врши преку прибирање на оперативни сознанија во врска со повторно набавување на огнено или друго оружје.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР преку:

- » прибирање на известување од СВР за извршено одземање на оружјето;
- » контакти со жртвата и други лица.

Задолжување да ги врати предметите кои се потребни за задоволување на секојдневните потреби на семејството

Привремената мерка задолжување за враќање на предмети кои служат за задоволување на секојдневните потреби на семејството се изрекува во случај кога жртвата на семејно насилство и членовите на семејството треба да ги земат личните исправи, облеката, парите и други неопходни предмети од станот, куќата или друг станбен простор.

Во барањето за изрекување на оваа мерка до судот ЦСР треба да наведе точен опис на предметите со нивни описни карактеристики и образложение за неопходноста на конкретните предмети.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од точен опис на предметите и означување на местото каде се наоѓаат;

Оваа мерка се извршува во присуство на полицискиот службеник кој има за задача да ја заштити жртвата за да не дојде до нарушување на јавниот ред и мир (асистира).

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР и тоа завршува со известувањето на извршителот за самото извршување.

Задолжително издржување на семејството

Привремената мерка за издржување на семејството може да се изрече во случај кога жртвата на семејно насилство и членовите на семејството немаат приходи за издржување и остварување на нивните секојдневни потреби.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » увид во приложени документи докази за материјални приходи барање на докази од управа за приходи, катастар, потврда од работодавачот;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;
- » проценка на материјалната состојба (статус) на жртвата, потребите за школување на деца, лекување, трошоци за исхрана и одржување на станот (станарина).

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » докази за имотната состојба на странките (уверение од Управа за приходи, од Агенција за вработување или потврда од работодавачот);
- » предложен износ.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР преку контакти со жртвата.

Посетување на соодветно советувашиште

Привремената мерка за посетување на соодветно советувашиште може да се изрече на лицето коешто сторило семејно насилство со цел спречување, односно отстранување на насилничкото однесување или ако постои опасност сторителот да го повтори насилството.

Оваа ПМЗ се предлага по спроведена проценка на личноста на насилникот, неговиот потенцијал и мотивација и иницијатива за примање на стручна помош. Таа не може да се предложи за лица со душевна болест, ментално ретардирани или дементни лица.

Истата може да се спроведува само во советувашиште за работа со лица сторители на семејно насилство регистрирано од Министерството за труд и социјална работа.

Вакви советувашишта со верифицирани програми за работа со насилникот прифатени од надлежните министерства не постојат, заради што оваа мерка во моментов не е оперативна.

Задолжително лекување доколку е корисник на алкохол и други психотропни супстанции или има некое заболување

Привремената мерка задолжително лекување може да се изрече на лице кое сторило семејно насилство под дејство на алкохол, други психотропни супстанции или има некое заболување со цел да се отстрани насилничкото однесување и ако постои опасност поради овие причини повторно да стори насилство.

Проценка за предлагање на ПМЗ од страна на стручен тим на ЦСР преку:

- » интервју со жртвата;
- » интервју со други достапни лица;
- » приложени документи лекарски наоди и податоци за претходни хоспитализации и лекување и други докази;
- » увид во извештаи за направени интервенции од страна на СВР од кои се гледа дека има извршено насилство во алкохолизирана состојба (алко-тест при интервенции за нарушување на јавниот ред и мир);
- » увид во извештај за хронологија на интервенции за нарушување на јавниот ред и мир;
- » интервју со насилникот заради утврдување на тип на насилник, контекст на семејно опкружување и планирање на соодветна заштита, како и по негово барање;
- » примена на други расположливи техники и тестови, ако се оцени дека е потребно и можно;
- » вештачење заради утврдување на индикации за задолжително лекување на корисници на алкохол и други психотропни супстанции или друго заболување.

Во прилог со барањето за изрекување на оваа мерка до судот, центарот треба да достави мислење од стручно лице по однос на утврдување на погоренаведените состојби.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » медицинска документација, сведоци на однесувањето на насилникот, изјава на жртвата;
- » посочување на видот и конкретната установа во која се предлага посетување.

Оваа мерка се извршува од страна на установата која ја спроведува привремената мерка за заштита во содејство со тимот на ЦСР и со асистенција на СВР.

Тие излегуваат на лице место, му го врачуваат решението и од насилникот бараат доброволно да постапи по изречената ПМЗ. Во спротивно се пристапува кон присилно извршување на мерката.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР преку контакти и увид во извештаи изготвени од страна на медицинската установа која ја спроведува ПМЗ, како и со контакти со жртвата.

Надоместување на медицински и други трошоци настанати од семејното насилство

Привремената мерка надоместување на медицинските и другите трошоци може да се изрече на лице кое сторило семејно насилство во случај кога како резултат на насилството за жртвата настанале медицински и други трошоци од претрпена повреда или штета.

Проценка за предлагање на ПМЗ се прави од страна на стручен тим на ЦСР преку увид во доказите за направени медицински и други трошоци кои произлегле како резултат од насилството.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од:

- » потврди и сметки за сите направени трошоци за прегледи и лекување;
- » потврди и сметки за други трошоци настанати како резултат од семејно насилство.

Следењето на ефектите од извршувањето на изречената мерка го спроведува ЦСР преку контакти со жртвата.

Изрекување на која било друга мерка која судот ќе ја смета за неопгодна за да се обезбеди сигурност и добросостојба на другите членови на семејството

Други привремени мерки за заштита може да се изречат согласно на ситуацијата и потребите со цел обезбедување на сигурност и добросостојба на жртвата и другите членови на семејството, а по наоѓање на судот.

Главно се однесуваат на заштита на заеднички имот како: враќање на други предмети кои не се лични, забрана за отуѓување на предмети и имот, блокирање на сметка, штедни книшки итн. и оневозможување на пристап во деловни простории и др.

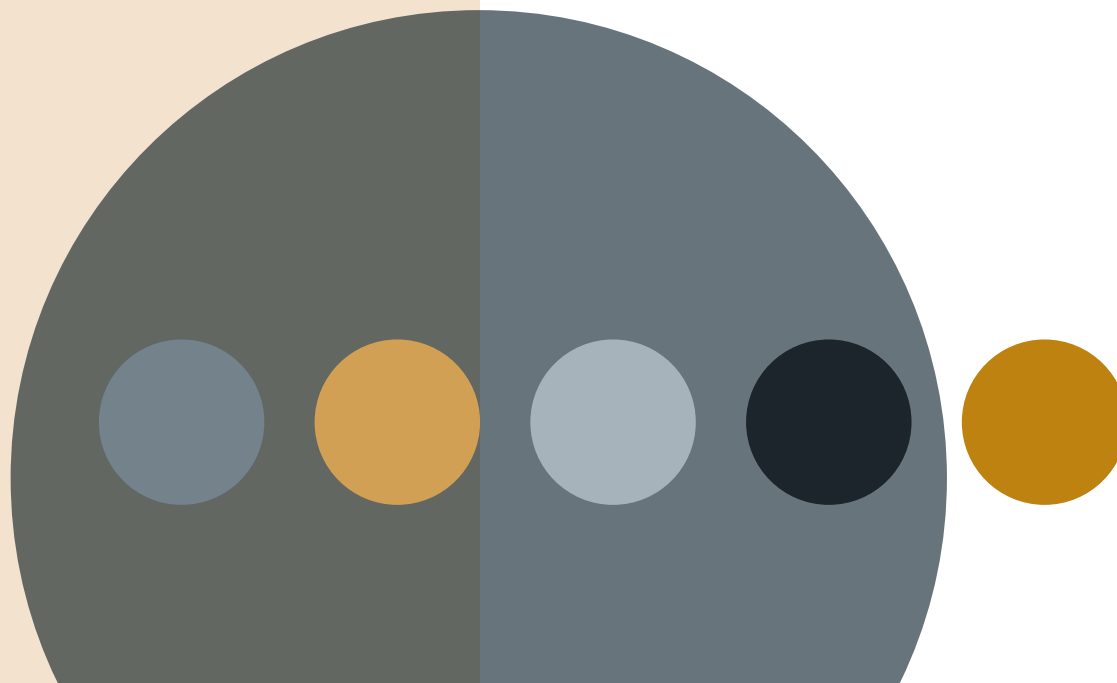
Во случај на непочитување на изречените ПМЗ од страна на сторителот се известува судот и органот надлежен за извршување.

Потребната документација која треба да се приложи со подготвениот предлог од страна на ЦСР до судот се состои од конкретно наведување на мерката (пример:

одземени средства за работа, оневозможување пристап во деловна просторија и сл.), во зависност од природата на насилството и околностите во семејството.

Оваа мерка се извршува во зависност од природата на изречената мерка.

Следењето на ефектите од извршувањето го врши ЦСР во зависност од природата на изречената мерка.

6

СТУДИИ НА СЛУЧАЈ

Во овој дел од Водичот се поместени неколку вистински случаи на насилство од практиката на Центарот за правна помош на ЕСЕ.

Тие претставуваат илустрација на несоодветно, ненавремено и некоординирано постапување на професионалните структури во институциите кои имаат законски мандат и обврска да обезбедат заштита на жртвите на семејно насилство во Македонија.

Во оваа прилика истакнуваме дека овие случаи се дадени исклучиво со цел да се согледа сериозноста на последиците за жртвите од семејно насилство од таквото постапување, да се укаже на комплексноста на проблемот и на потребата од преземање не само на поединечната туку и на заедничката одговорност во постапувањето на секоја од одделните институции, со цел надминување на недостатоците во постоечката практика.

Прв случај

Се однесува на жена која континуирано доживува физичка тортура од страна на својот сопруг. Брачниот пар кој живее в село во близина на еден од поголемите градови во државата, има неколку полнолетни синови и ќерки. Поседуваат неколку куќи, продавници и друг имот.

Насилникот претходно неколку пати бил пријавуван за семејно насилство, но синовите континуирано го прикривале насилничкото поведење на нивниот татко.

Во еден од последните инциденти кога жената била нападна, таа со помош на нејзината ќерка и Центарот за правна помош на ЕСЕ, а по усно одобрение на ЦСР, била сместена во едно од засолништата на МТСП.

За време на нејзиниот тринеделен престој во засолништето, таа постојано била убедувана дека засолништето не е соодветно место за неа и дека

најдоброто решение за неа е да се врати кај нејзините синови.

Интервенциите направени од страна на нејзините синови преку ЦСР, резултирале со неуспех за донесување на формално решение за сместување во засолништето, што претставува правна основа за сместување во засолниште.

Во отсуство на такво решение, при првата средба со нејзините синови, жртвата била принудена да потпише согласност за враќање дома, со сиот ризик за понатамошна изложеност на насилство.

Центарот за правна помош на ЕСЕ, на барањето информации за понатамошната судбина на случајот, добил уверување од локалниот ЦСР дека состојбата на жртвата се следи.

Втор случај

Се однесува на жена која е жртва на сите видови на семејно насилство (психичко, физичко и сексуално). Таа 15-16 години во континуитет е малтретирана од страна на својот сопруг. Тој ѝ се заканувал, ја удирал со тупаници, ја удирал од ѕидот, била напаѓана со вила, бркана со нож, а дополнително ја уништувал и покуќнината. Исто така, и другите членови на семејството во континуитет биле жртви на неговата агресија. Живееле во куќа која е во сопственост на жената.

Последниот напад во кој жената со нож била нападна од страна на сопругот бил со најсериозни последици. Нејзиниот син, кој исто така бил нападнат, успеал да ја

оттргне од насилникот кој ја задржувал да искрвари од раната која ѝ била нанесена во пределот на стомакот. Синот со помош на соседите ја пренел в болница каде што била хоспитализирана една недела.

Таа една недела престојувала кај пријатели поради тоа што, според нејзино кажување, ЦСР не ја сместувал во засолниште додека не ѝ бидат извадени конците од раната.

Откако закрепнала, ЦСР ја сместил во засолниште во кое престојувала приближно една година.

Во меѓувреме, жртвата преку ЦСР поднела барање за изрекување на неколку привремени мерки за заштита и тоа Заврана да се заканува, Заврана да малтретира, вознемирува, телефонира, контактира или на друг начин комуницира. Дополнително побарана е и мерката Отстранување од домот независно во чија сопственост се наоѓа, сè до конечната одлука на судот, поради тоа што додека престојувала во засолништето, насилникот живеел во куќата и таа не сакала да се врати во неа додека е тој таму.

Судот одговорил на барањето, донел решение за изрекување на бараните привремени мерки за заштита во траење од 1 година.

Решението е донесено на 20.02.2007 и истото било примено од страна на ЦСР на 19.03.2007, додека МВР и жртвата го добиле истото решение, но без потпис и печат од судот.

Ова е главната причина поради која МВР, кое има мандат во извршување на овие мерки, не пристапило во извршување на изречените мерки.

Решението не било спроведено во наредните шест месеци и жртвата била оневозможена да ги оствари своите права.

За време на 6 месеци жртвата интервенирала и барала извршување во ЦСР и во полицијата, но тие не преземале никакви активности. ЦСР бидејќи сметал дека мерките се извршени, а МВР поради невалидно решение.

За овој проблем ЕСЕ поднело претставка до Канцеларијата на народниот правобранител и ги алармирала надлежните институции барајќи координирање на нивните заеднички активности со цел да ѝ се помогне на жртвата.

По овие интервенции, судот доставил валидно решение до СВР, по што истите биле извршени со задоцнување од 6 месеци. За извршување жртвата чекала еден месец, и веднаш по извршувањето, жената се вратила во домот. Привремените мерки за заштита ги користела шест месеци.

Непосредно пред истекот на мерките, жртвата и ЦСР биле писмено известени од адвокатот на поранешниот сопруг дека треба да ослободи просторија во куќата бидејќи тој ќе дојде да се всели.

За ова жртвата ги известила надлежните служби во ЦСР и побарала продолжување на мерките, но тие одбиле да поднесат барање за продолжување, бидејќи процениле

дека жената повеќе не е во опасност, а доколку постојат докази да побара други ПМЗ.

Од страна на нејзиниот сопруг, еден ден по истекувањето на ПМЗ, тој сакал да се всели во домот на жртвата, при што полицијата постапила многу ефективно и сопругот бил спречен во неговата намера за враќање кај жртвата.

Во моментот е во тек е кривична постапка за „обид за убиство“ во врска со веќе споменатиот инцидент на напад со нож. Вредно за напоменување е дека оваа постапка е започната една година по извршувањето на нападот.

Трет случај

Се однесува на жена која подолго време била психички и физички малтретирана од страна на сопругот. Во бракот кој траел 3 години добиле дете кое е на возраст од две години. Поради малтретирањето, таа го напуштила и заедно со детето се вратила да живее кај нејзините родители.

Тој се обидува да ја убеди да се врати и при една средба, била нападна со чекан кој предизвикал сериозни повреди на главата по што била хоспитализирана. По нападот, насилникот бил уапсен од страна на полицијата, но бил ослободен веднаш по информативниот разговор. Полицијата поднела кривична пријава до Јавното обвинителство.

Насилниот сопруг не бил притворен, иако постоел висок ризик за повторување на кривичното дело.

Од друга страна, на барање на ЦСР, Основниот суд изрекол ПМЗ и тоа: Забрана да се заканува дека ќе направи семејно насилство; Забрана да ја малтретира и вознемирува директно или индиректно на фиксен или мобилен телефон и Забрана за приближување на улицата на местото на живеење на жртвата од 100 метри. Привремените мерки се изречени за временски период од една година, со цел брзо обезбедување на заштита на жртвата.

Овие мерки не биле почитувани од страна на насилникот, кој постојано ѝ се јавувал, ѝ се заканувал и ја следел жртвата и членовите на нејзиното семејство, често се појавувал во близина на станот на нејзините родители каде што живеела.

Состојбата на жртвата и нејзиното семејство станала уште позагрозена по сознанијата од заеднички пријатели дека сопругот нелегално набавил пиштол.

По извесно време, сопругот пукал во влезната врата на станот. Немало повредени, полицијата извршила увид, но немале докази против сопругот поради што повторно го пуштиле на слобода.

Во овој период жртвата во полицијата и ЦСР постојано пријавувала прекршување на ПМЗ, но не биле преземени никакви активности според исказот на жртвата, од причина што таа од страв одбивала лично да се појави во ПС и да даде изјава по која тие би можеле да постапуваат и да го известат надлежниот ЦСР дека мерките се прекршуваат. ЦСР не преземале соодветни активности за прекршување на ПМЗ.

На крај сопругот отишол во нејзиниот стан и пукајќи со пиштол во вратата од станот ја застрелал нејзината сестра и нивната ќерка, кои веднаш биле транспортирани во болница.

Сопругот е уапсен и одреден му е притвор сè до негово осудување.

КОРИСТЕНИ ПРАВНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Користени правни извори

1. Кривичен законик на Република Македонија, Службен весник 19/04;
2. Закон за семејство, Службен весник бр.38/04,83/04 и 33/06;
3. Закон за социјална заштита, Службен весник бр.21/06;
4. Закон за парнична постапка; Службен весник бр79/05;
5. Закон за извршување; Службен весник бр.35/05.

Користена литература

1. Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените на ОН;
2. Препорака бр.19 на Конвенција за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените на ОН-Насилство врз жените;
3. Студија „Живот во сенка“, 2007 - Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените на Република Македонија-ЕСЕ;
4. Н. Рот, Основи социјалне психологије, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989;
5. Mullender i Morley, 1994;
6. Rath i Jarratt, 1990
7. Насиле над женом у обитељу-2.допунјено изд.-Загреб: Друштво за психолошка помоќ, 2004;
8. Domestic Violence-Students Manual: 2002 Open Society Institute

CIP